

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

**VALDA STAPULIONYTĖ, SAMANTA MALDAIKYTĖ
BAKALAURO DIENINIS SKYRIUS
IV KURSAS, V GRUPĖ**

**SAVIVALDYBIŲ BENDRUOMENIŠKUMO LYGIO MATAVIMAS/ BIRŽŲ IR UKMERGĖS
RAJONŲ SAVIVALDYBIŲ ATVEJIS**

**Viešojo administravimo bakalauro darbas
Viešojo administravimo studijų programa**

Darbo vadovas: doc. dr. S. Nefas

Vilnius, 2012

TURINYS

1. TERITORINĖS BENDRUOMENĖS VAIDMUO VIETOS SAVIVALDYBĖJE

1.1. Teritorinė bendruomenė, ir jos nariai

1.1.1. Vietos teritorinė bendruomenė ir jos ypatumai

1.2. Bendruomenių tipai

1.3. Teritorinės bendruomenės ir savivaldybės sąveika

1.4. Teritorinės bendruomenės vaidmuo savivaldos sistemoje

2. VEIKLOS VERTINIMAS SAVIVALDYBĖJE IR BENDRUOMENIŠKUMO LYGIO NUSTATYMAS

2.1. Veiklos tipai ar rūšys savivaldybėje ir vertinimo galimybės

2.2. Bendruomeniškos vertybės formavimas savivaldybėje – viena iš veiklos formų ir jos matavimas

2.2.1. Matavimų galimybės analogiškuose procesuose – pilietinės galios indeksas

2.3. Savivaldybių bendruomeniškumo indekso samprata

3. DARBO METODOLOGIJA IR EMPIRINIO TYRIMO ATLIKTO BIRŽŲ IR UKMERGĖS RAJONŲ SAVIVALDYBĖSE ANALIZĖ

3.1 Darbo metodai

3.2 Tyrimų atliktų Biržuose ir Ukmergėje analizė

IŠVADOS

LITERATŪROS SĄRAŠAS

SANTRAUKA/SUMMARY

PRIEDAI

LENTELĖS

- 1 lentelė. Bendruomenės ir visuomenės bruožai pagal F. Tonnies.
- 2 lentelė. Bendruomenės sąvokos aiškinamos įvairiuose šaltiniuose.
- 3 lentelė. Savivaldybių veiklos sritys.
- 4 lentelė. Bendruomeniškumo požymiai.

PAVEIKSLAI

- 1 paveikslas. Darbo problema, dalykas ir objektas.
- 2 paveikslas. Bendruomenės bruožai.
- 3 paveikslas. Bendruomenių skirstymo kriterijai.
- 4 paveikslas. Dalyvavimo lygiai.
- 5 paveikslas. Bendradarbiavimo formos tarp NVO ir savivaldybių.

IVADAS

Jau nuo senų laikų yra susiformavusi nuostata, kad kiekvienas žmogus turi priklausyti tam tikrai bendruomenei, būti jos nariu. Bendruomenių tipų yra įvairiausių, nuo visiems puikiai žinomų visuomeninių, religinių, tautinių, iki ekonominių ar profesinių, tačiau glaudžiausiai su savivalda sietinas bendruomenių tipas- teritorinė bendruomenė. Nuo bendruomenės sampratos tiesiogiai priklauso socialiniai vietos savivaldos pokyčiai. Reikia pabrėžti, jog vietos savivalda, kuri suprantama, kaip teisė ir veikimo galimybė vietos valdžios organams savo atsakomybe ir vietos gyventojų interesais tvarkyti ir valdyti žymią viešųjų reikalų dalį, yra neatskiriama nuo bendruomeniškumą lemiančių veiksnių.

Šiame darbe viena iš nagrinėjamų sąvokų, kuri yra apžvelgiama keliais aspektais - savivaldybė. Ji suvokiama, kaip ypatinga žmonių bendruomenė (žmonių santalka, socialinė organizacija, socialinė grupė), tvarkanti dalį visuomenės bendrųjų reikalų. Savivaldybėms ir jų vykdomai politikai didelę įtaką turi jų teritorinės bendruomenės, kurių susiformavimą lemia bendras darbas, turtas, vertybės, tvarka, valdžia, sutarimas ir žinoma interesai. Platus bendruomeninių organizacijų tinklas yra būtina sąlyga formuotis tiek pilietinei bendruomenei, tiek pilietinei visuomenei.

Veiklos matavimas suvokiamas kaip procesas, kurio pagalba gali būti matuojamas tam tikrų konkrečių tikslų pasiekimas, tai kiekybinių rodiklių sukūrimas ir panaudojimas tikslų pasiekimo pažangai įvertinti. Esant daugybei įvairių rodiklių ir duomenų, kurie įtakoja skirtingus regionus, sektorius, įmones ir netgi pavienius asmenis, darosi sudėtinga juos visus susisteminti. Tam tikslui sukuriama specifiniai indeksai, kurie atspindi tam tikro sektoriaus veiklą ar kitą situaciją, jų reikšmė lygiagreti veiklos matavimo sąvokai. Indeksas suvokiamas, kaip santykinis rodiklis, rodantis ekonominių - socialinių reiškinių pokyčius laiko (dinamikos indeksai) ar teritorijos (teritoriniai indeksai) aspektais.

Temos aktualumas. Bendruomeniškumo indekso nustatymas leis aktyviems piliečiams intensyviau reikštis savivaldos ir visuomeninėje veikloje, nes stengsis išlaikyti glaudų ryšį su vietos valdžia siekiant abipusės naudos. Savivaldybėms yra aktualu, nes nustačius savivaldybės bendruomeniškumo indekso lygį savivaldybės sužinos, kurioms veiklos sritims reikia skirti daugiau dėmesio. Taip pat bendruomeniškumo indekso nustatymas itin aktualus politikams, nes jiems svarbus indekso lygis, kuris atspindi tarpusavio bendradarbiavimą (tarp vietos valdžios ir vietos bendruomenės narių). Valstybės tarnautojams aktualu, nes keičiantis vietos valdžiai aukštas bendruomeniškumo lygis įtakoja teritorinės bendruomenės narių pasitenkinimą ir pasitikėjimą jų darbu. Nuolatinis bendradarbiavimas palengvina savivaldybės darbo organizavimą, kokybišką paslaugų teikimą, o taip savivaldos administravimas tampa efektyvesnis. Žinoma aktualu Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybių

merams ir kitiems savivaldybės darbuotojams, kadangi jie sutiko bendradarbiauti bendruomeniškumo indekso nustatyme.

Temos naujumas: savivaldybių veiklos matavimo praktika, bendruomeniškumo indeksas yra nauji bei mažai tyrinėti reiškiniai Lietuvoje, tačiau yra mokslininkų kurie savo darbuose nagrinėjo šias temas: veiklos matavimą T. Sudnickas (2005 m.), D. Gudelis (2008 m.), bendruomeniškumo funkcionavimą A. Poviliūnas (2003 m.), K. Masiulis (2003 m.), S. Nefas (2010 m.), taip pat galima remtis vakarų šalių mokslininkų, tokių kaip A. Nelly (1995 m.), R. J. Chaskin (1997 m.), A. C. Sutton (1999 m.), B. Anderson (1999 m.), M. Kennerly (2002 m.) ir kitų mokslininkų darbais.

Darbo problema: nustatinėjant savivaldybės bendruomeniškumo indeksą bus prisidedama prie bendruomeniškumo funkcionavimo savivaldybėje.

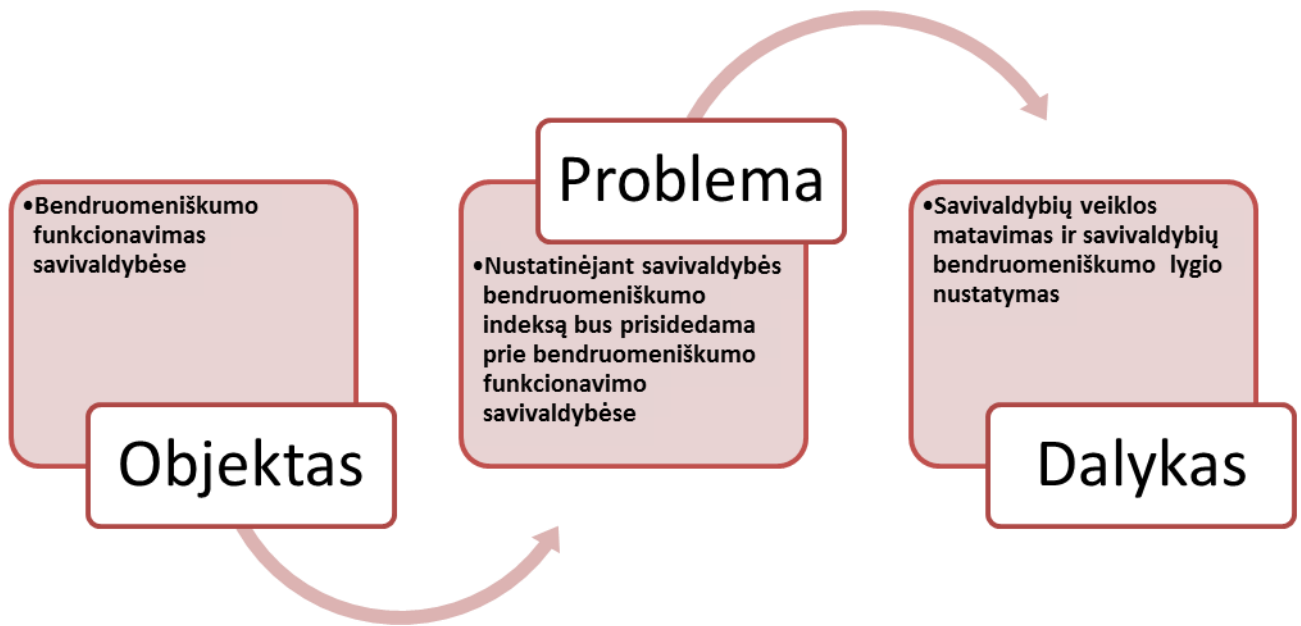
Darbo objektas: bendruomeniškumo funkcionavimas savivaldybėse.

Darbo dalykas: savivaldybių bendruomeniškumo lygio nustatymas naudojant bendruomeniškumo indeksą.

Darbo tikslas: išnagrinėti pagrindinius teritorinių bendruomenių ir savivaldybių sąveikos privalumus, ir įrodyti, kad jie sukuria teigiamą aplinką bendruomeniškoms vertybėms formuotis, jog atliekant tam tikrus vadybinius veiksmus galima sukurti bendruomeniškas savivaldybes Lietuvos miestuose, bei pamatuoti savivaldybių bendruomeniškumo lygį naudojant indeksą.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti ryšį tarp savivaldybės ir teritorinės bendruomenės narių, nustatyti jų bendradarbiavimo formas.
2. Išsiaiškinti pagrindinius efektyvaus bendradarbiavimo trikdžius, atskleisti abipusę sąveikos naudą tarp teritorinės bendruomenės narių ir savivaldybės.
3. Apibrėžti savivaldybių bendruomeniškumo indeksą;
4. Atlikti tyrimą, kuriuo remiantis būtų galima įvertinti bendruomeniškumo indekso lygius Biržų ir Ukmergės savivaldybėse, bei palyginti indeksų lygius šiose savivaldybėse.

1 pav. Darbo problema, dalykas ir objektas (sudaryta autorių).

Mokslinių šaltinių betarpiškai susijusių su darbo problema analizavimas, sisteminimas:

Viešojo sektoriaus veiklos matavimas, matavimo principai Lietuvos savivaldybėse aptariami D. Gudelio (2007), T. Sudnicko (2008) moksliniuose darbuose, vakarų šalių mokslininkai A. Nelly (1995) ir M. Kennerly (2002) veiklos matavimo sistemą apibrėžė, kaip rodiklių rinkinį, kuris yra naudojamas veiksmingumui bei efektyvumui įvertinti. Visi keturi mokslininkai savo darbuose pabrėžė, jog veiklos matavimai turi labai svarbią įtaką tiek viešajam tiek privačiam sektoriui. Analizuodamas veiklos matavimo principus savivaldybėse D. Gudelis pateikė daug šios sąvokos apibrėžimų, viena iš jų, jog veiklos matavimas suvokiamas kaip informacijos apie įvairius organizacijos veiklos aspektus fiksavimas ir panaudojimo praktika. T. Sudnickas savo darbuose remiasi A. Nelly ir M. Kennerly pateiktomis veiklos matavimo sąvokomis, jog veiklos matavimas kaip veiksmo efektyvumo ir/arba veiksmingumo išreiškimo skaičiais procesas; veiklos matas gali būti apibūdintas kaip rodiklis kvantifikuojantis veiksmo efektyvumą ir/arba veiksmingumą. Išanalizavus visų mokslininkų požiūrius į veiklos matavimą, apibendrinant galime teigti, jog veiklos matavimas suprantamas kaip tikslų pasiekimo laipsnis, veiklos rezultatų fiksavimas ir šios informacijos panaudojimas. Moksliniai šaltiniai Lietuvoje, kuriuose plačiausiai yra aprašomos bendruomenės, bendruomeniškumas yra I. Leliūgienės (1997), A. Laurinavičiaus (2001), V. Baršauskienės, (2001), S. Nefo (2007), Vakarų šalyse šią temą išsamiai nagrinėjo A. C. Sutton (1999), B. Anderson (1999), kurie bendruomenę apibrėžia kaip toje vietoje gyvenančių žmonių grupę, religinę ar kitokios tapatybės vienijamą žmonių grupę. I. Leliūgienė ir V. Baršauskienė bendruomenę sąvoką aiškina pasitelkiant geografinę aprėptį. Pagal autorės tai geografinė teritorija su panašiomis politinėmis teisinėmis

sistemomis; socialinio prasmingumo tam tikrų santykių, tradicijų, normų ir elgesio sferoje forma; struktūra bendroms problemoms spręsti bei siekti bendrų tikslų. Bendruomeniškumo ir jo matavimo savivaldybėse Lietuvoje reiškinių analizuoja S. Nefas (2007). Bendruomeniškumas traktuojamas kaip kultūra, kaip vertybė, kurią yra pakankamai sunku apibrėžti, tačiau svarbu suprasti, kad ji yra labai svarbi mūsų gyvenime, labai artimą nuomonę yra išsakęs ir žymus vakarų mokslininkas B. Anderson (1999). Analizuojant S. Nefo ir B. Anderson mokslinius darbus, galima pastebėti ir daugiau panašumų, šie abu mokslininkai apibrėžia tas pačias idėjas, panašiai pateikia pagrindinę bendruomeniškumo funkciją, jie tai įvardina kaip pagalba piliečiams kartu jungtis ir siekti bendrų interesų, tapti organizacija einančia ta pačia kryptimi. B. Anderson, teigia kad tarp piliečių ir valdžios turi būti sveika tarpininkavimo institucijų sistema, kuri didelį dėmesį skiria piliečiams, jų interesams, šiuo autoriaus požiūriu savo moksliniuose darbuose remiasi ir S. Nefas.

Darbo metodai:

1. Mokslinių šaltinių betarpiškai susijusių su darbo problema analizavimas ir sisteminimas – jis bus atliekamas pagal R. Tidikio „Socialinių mokslų tyrimo metodologija“ 2003 m. p. 375 pateiktais nurodymais. Siekiant įgyvendinti bakalauriniame darbe išsikeltus uždavinius bus analizuojami užsienio ir Lietuvos autorių moksliniai darbai. Analizuosime ir sistemsime mokslinę literatūrą susijusią su bendruomeniškumu, bendruomeniškumo veiklos matavimu, bei vietos teritorinėmis bendruomenėmis. Šio metodo pagalba stengsimės atskleisti temos aktualumą, iširtumą, bei darysime prielaidas, išvadas ir žinoma sistemsime turimą medžiagą.
2. Aprašymo – jis bus atliekamas remiantis pagal B. Bitino, L. Rupšienės ir V. Žydzūnaitės 2008 m. vadovėlyje „Kokybinių tyrimų metodologija“ p.19 pateiktais metodais. Tai yra pradinis tyrimo etapas, kai ieškoma atsakymų į klausimus, kas yra mokslinio pažinimo objektas, kokios jo funkcijos. Šis metodas pasirinktai problemai nagrinėti tinkamas kadangi jo pagalba yra apibūdinama savivaldybių, veiklos matavimo, bendruomenės, bendruomeniškumo, indeksų sąvokos, jų funkcijos ir turinys. Taikant šį metodą aprašysime pagrindines sąvokas, savivaldybių, teritorinių bendruomenių funkcijas, kurių pagalba bus galima nustatyti koks yra savivaldybių bendruomeniškumo indeksas. Taip pat šis metodas tinkamas darbo problemai analizuoti, kadangi tiriant savivaldybių ir teritorinių bendruomenių sąveiką, galėsime įvertinti kodėl niekas nesiima nustatyti bendruomeniškumą. Remiantis šiuo metodu aprašysime empirinio tyrimo eigą, analizuosime tyrimo metu gautus duomenis bei aprašysime gautus tyrimo rezultatus.
3. Lyginimo metodas, naudojamas lyginant gautus rezultatus atlikus tyrimą Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybėse, kurio metu siekiama nustatyti bendruomeniškumo indekso lygius. Jis bus

atliekamas pagal R. Tidikio „Socialinių mokslų tyrimo metodologija“ 2003 m. p.415. Šis metodas pasirinktai problemai nagrinėti yra tinkamas kadangi derinama gauta informacija, tiriami gautų rezultatų panašumai ir skirtumai.

4. Empirinis tyrimas, atliekamas taikant ekspertinio vertinimo metodus, apklausiant Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybių darbuotojus, (merą, vicemerą, administracijos direktorių, jo pavaduotoją ir kt.) Atliekant kokybinį tyrimą respondentais pasirinksime asmenis, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią, bei pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą. Jis bus atliekamas remiantis pagal R. Tidikio „Socialinių mokslų tyrimo metodologija“ 2003 m. p. 464-474, p. 514-515 ir B. Bitino, L. Rupšienės ir V. Žydžiūnaitės 2008 m. p. 74-123 vadovėlyje „Kokybinių tyrimų metodologija“ pateiktais metodais. Šis metodas pasirinktai problemai nagrinėti tinkamas kadangi šiuo tyrimu siekiama gauti duomenų apie mažai tirtą socialinį reiškinį. Remiantis šiuo metodu kruopščiai suformuluosime rūpimus klausimus, kurie bus skirti atitinkamiems tyrimo respondentams apklausti. Apklausiamųjų subjektų tipas – ekspertų, t.y. meras, vicemeras, mero pavaduotojas, administracijos direktorius, bei jo pavaduotojas. Pagal R. Tidikio ekspertų vertinimo metodą bus apklausiami 5-7 kvalifikuoti ekspertai, savivaldybės darbuotojai, kurie išmano savo darbo sritį ir užtikrins gautos informacijos patikimumą ir išsamumą. Tyrimo tikslas – anketos klausimų pagalba nustatyti savivaldybės bendruomeniškumo indeksą. Tyrimo uždaviniai: apklausti tinkamiausius savivaldybės darbuotojus, ekspertus; gautus duomenis išanalizuoti; padaryti lyginamąją analizę iš gautų duomenų Biržų ir Ukmergės savivaldybėse. Klausimynas bus sudaromas siekiant įvertinti bendruomeniškumą savivaldybėse, taigi kiekvienas atsakymas į konkretų klausimą bus vertinamas tam tikru vertinimo matu. Remiantis sudarytu klausimynu atliksime anketinį ir kokybinį (interviu) tyrimus.
5. Apibendrinimo metodas, kuris naudojamas apibendrinant gautus atlikto empirinio tyrimo rezultatus. Remiantis išsikeltais uždaviniais, darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei kiekvieno skyriaus pabaigoje formuluojami pagrindiniai darbo teiginiai remiantis tame skyriuje pateikta medžiaga. Jis bus atliekamas pagal R. Tidikio „Socialinių mokslų tyrimo metodologija“ 2003 m. p.387. Šis metodas pasirinktai problemai nagrinėti yra tinkamas kadangi nusako bendruosius teiginius, dėsningumus, principus, padeda apibendrinti gautus rezultatus. Apibendrinimo metodo pagalba galime puikiai susisteminti pačią svarbiausią informaciją, kurią norime perteikti baigiamajame darbe. Taip pat tai puiki priemonė, padedanti susiformuoti asmeninei nuomonei ir ją pateikti atsižvelgiant į svarbiausią atskirų skyrių teorinės dalies medžiagą.

Darbo struktūra. Bakalauro baigiamąjį darbą sudaro įvadas ir trys dalys. Įvade aptariamas bendruomeniškumo santykis su savivalda, savivaldybių veikla bei vienas iš veiklos matavimo rodiklių – indeksas. Taip pat apžvelgiamos esminės, su tema glaudžiai susijusios sąvokos.

Pirmoji darbo dalis yra teorinė, joje nagrinėjamos savivaldybės, bendruomenės, bendruomeniškumo sampratos, Lietuvos teisės aktai, moksliniai straipsniai, veiksniai įtakoiantys bendruomeniškumo lygį. Analizuojami savivaldybių ir piliečių bendradarbiavimo būdai.

Antroje dalyje supažindinama su veiklos vertinimu savivaldybėse, su vertinimo galimybėmis, trumpai pristatomas pilietinės galios indeksas. Stengiamasi atskleisti savivaldybių bendruomeniškumo indekso esmę.

Trečioje dalyje, pristatomi savivaldybių bendruomeniškumo indekso tyrimai. Ši darbo dalis – praktinė, taikant ekspertinio vertinimo metodus yra matuojami Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybių bendruomeniškumo indekso lygiai, gauti rezultatai yra analizuojami ir palyginami.

Darbo pabaigoje formuluojamos išvados ir rekomendacijos, pateikiama literatūra, darbo santrauka, priedai.

1.TERITORINĖS BENDRUOMENĖS VAIDMUO VIETOS SAVIVALDYBĖJE

1.1. Teritorinė bendruomenė, bendruomenės samprata ir jos nariai

Visuomenė nėra vien tik individų visuma, kurie nuolat yra saistomi socialinių apribojimų. Individams iš prigimties natūraliai atsiranda poreikis burtis į grupę esant įvairioms situacijoms, tiek teigiamoms (linksmoms), tiek neigiamoms (liūdnoms) ir spręsti įvairaus pobūdžio problemas, klausimus, tokiu principu susiformuoja bendruomenės. Kadangi iki šiol nėra vieningos nuomonės, vieningo susitarimo dėl bendruomenės sampratos, todėl bendruomenę apibrėžti nėra paprasta. Yra žinoma, jog žodis bendruomenė kilo iš graikų kalbos žodžio *oikos*, kuris reiškia namus, namų valdymą, ūkio tvarkymą. Būtina pastebėti, jog sąvoka „bendruomenė“ turi daug apibrėžimų, jie įvairiuose šaltiniuose pateikiami skirtingai, tačiau bendruomenės sąvokos turinys visuomet grindžiamas šiais esminiais bruožais: žmonių grupė, bendri interesai, emociniai ryšiai, bendra teritorija, bendrumo jausmas, vertybės, socialinis ryšys.

Nagrinėjant šią temą, būtina paminėti dvi vokiečių sociologo F. Tonnies sąvokas – Gemeinschaft ir Gesellschaft. Pirmoji sąvoką – Gemeinschaft – bendruomenė, antroji sąvoka – Gesellschaft – visuomenė. Bendruomenė yra visuomenės dalis. Visuomenei būdingas individualizmas, beasmeniškumas, kontraktualizmas ir kilmė iš valios akto arba aiškaus intereso, o ne iš afektyvių būsenų, įpročių ir tradicijų komplekso, kuris daugiau apibūdinamas kaip bendruomenė. Gemeinschaft prototipas yra šeima: jai priskiriamas kraujas, vietovė, giminytė. Remiamasi bendru sutarimu, draugyste, vieno tikslo siekimu, vienodais įsitikinimais. Gesellschaft – sąjunga ir asociacija – neturi nei draugystės nei bendrystės ryšio. Veiklą jungia aiškus tikslas, esmė – racionalumas ir kalkuliacija. Tokiu būdu bendruomenė sąveikauja su visuomene.¹

Pagal F. Tonnies (1957) nagrinėjamas bendruomenės ir visuomenės sąvokas, kas būdinga vienai ar kitai bendrijai, bei išskirtus bruožus, galime sudaryti aiškiai matomus skirtumus. Bruožai atskleisti lentelėje nr.1.

1 lentelė. Bendruomenės ir visuomenės bruožai pagal F. Tonnies. (sudaryta autorių).

Bendruomenės bruožai	Visuomenės bruožai
1. Prigimtinės kilmės socialinės grupės,	1. Dirbtinės kilmės žmonių susivienijimai,

¹ Tonnies F. „Community and society“. Trans. Ch. P. Loomis, East Lansing, Mich.: Michigan State university. 1957 m. p.599.

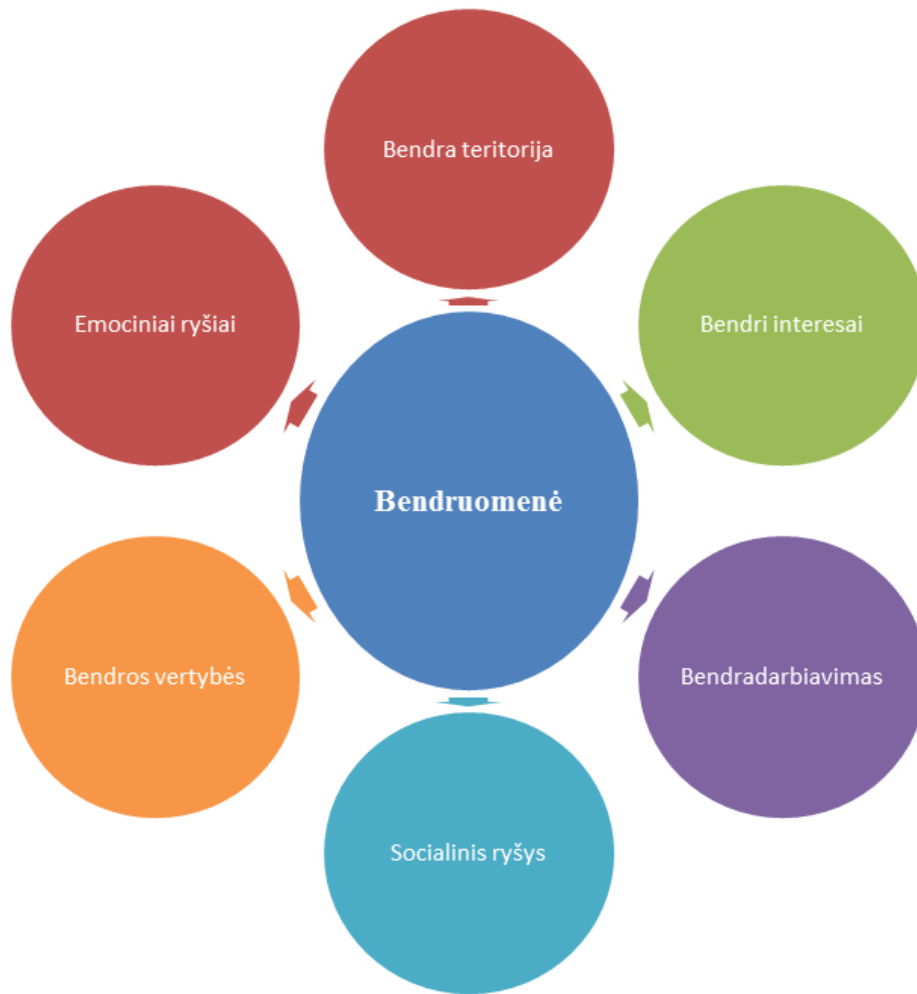
besiremiančios bendrais požiūriais ir tikslais, vienybe (solidarumu).	besiremiantys savanoriškumu ir racionaliu savanaudiškumu (tai praktiškas būdas pasiekti savo tikslą).
2. Natūralus darbo pasidalijimas ir specializacija (dažniausiai pagal lytį ir amžių).	2. Gilėjantis darbo pasidalijimas ir specializacija (remiasi profesine kvalifikacija, išsilavinimu, patirtimi).
3. Ypatingos padėties paskyrimas asmeniui taip, kad darbas susilieja su likusiu socialiniu gyvenimu.	3. Asmens padėties visuomenėje priklausymas nuo visuomeninio statuso ir atliekamų socialinių funkcijų. Darbo ir socialinio gyvenimo atskirumas.
4. Visiškas atsidavimas bendruomenei: 4.1. Giminytės (kraujo arba suaugimo) santykiais besiremianti tarpusavio priklausomybė. 4.2. Tarpusavio sąveikų neformalus reguliavimas (pagal nerašytus papročius, religijos ir moralės normas). 4.3. Tarpasmeninių santykių betarpiškumas (tiesioginiai, o ne pagal statusą ar pareigas).	4. Augantis susvetimėjimas visuomenėje ir tarpusavyje: 4.1. Savanoriškais įsipareigojimais besiremianti tarpusavio priklausomybė. 4.2. Tarpusavio sąveikų formalus reguliavimo sistema (pagal rašytinės teisės dokumentus). 4.3. Tarpasmeninių santykių sutarpinimas atliekamais socialiniais vaidmenimis.
5. Valdymo paprastumas (valdžia gaunama paveldėjimo arba seniūnų rinkimo būdais).	5. Sudėtingos valdymo ir socialinės kontrolės sistemos: 5.1. Specialių valdymo institucijų išskyrimas (politinio, ūkinio, teritorinio, savivaldos). 5.2. Valdymo ir socialinės kontrolės sekuliarizacija. 5.3. Daugybės socialinių institutų išsiskyrimas (socialinės kontrolės, nelygybės, saugumo, gamybos, gėrybių paskirstymo, bendravimo ir t.t.)

Taigi, atskleidus bendruomenės ir visuomenės bruožus matosi gan ryškūs skirtumai. F. Tonnies (1957) bendruomenę aprašė kaip prigimtinės kilmės, kurią sudaro bendrų interesų siekėjų, savanorių, vieningų asmenų grupės. Visuomenė apibūdinta kaip dirbtinės kilmės žmonių susivienijimas, susibūriantis asmeninių, ne retai savanaudiškų interesų labui. Kitas skirtumas, susijęs su darbo pasidalijimu, kuris bendruomenėje yra natūralus dažniausiai skirstomas pagal lytį ir amžių. Darbas paskiriamas taip, kad asmuo jį dirbdamas, sietųsi su likusiu socialiniu gyvenimu. Visuomenėje darbo pasidalijimas yra gilėjantis, remiamasi išsilavinimu, patirtimi, profesine kvalifikacija, čia darbas atskirtas nuo socialinio gyvenimo, labai svarbus padėties statusas, bei darbo funkcijų išskirtinumas. Bendruomenės narius sieja papročiai, religijos, moralės normos, bendros gerovės siekimas, visiškas atsidavimas bendruomenei. Visuomenėje nuolat auga susvetimėjimas, bendravimas remiasi tarpusavio savanoriška priklausomybe, tačiau viskas remiasi į asmeninių interesų siekimą, bendradarbiaujama tik dėl naudos, naudojamosi rašytinės teisės dokumentais. Tai dar vienas ir bendruomenės ir visuomenės skirtumų. Paskutinis išskirtas bruožas - valdžios paskirstymas. Bendruomenėje ji gaunama paveldėjimo būdu arba viešų rinkimų būdu. Visuomenėje valdymo ir socialinės kontrolės sistemos sudėtingesnės. Valdymo institucijų išskyrimas, socialinės kontrolės sekuliarizacija, tai visuomenės valdymo sudėtingumas.

Kalbant apie bendruomenę dar kartą reikia paminėti, jog bendruomenės kuriasi siekti bendrų interesų, tikslų, taigi galime tvirtai teigti, kad bendruomenės narius visų pirma jungia bendri poreikiai, bendri interesai ir žinoma vidinis jausmas, kuris juos verčia suprasti, kad jie priklauso ne bet kokiai grupei, o teritorinei bendruomenei. Bendruomenės nariai siekia ne tik finansinės ar materialinės naudos, jų tikslas yra kur kas prasmingesnis, jie skatina žmones tobulėti bei ryžtingai siekti užsibrėžtų tikslų. Geros bendruomenės išskirtinumas yra tas, jog nariai elgiasi vienas su kitu humaniškai, gerbia individualius skirtumus ir vertina kiekvieno žmogaus vientisumą, juk pagarba ir tolerancija kitų atžvilgiu yra svarbus pamatas tvirtai bendruomeninei veiklai. Gera bendruomenė puoselėja bendradarbiavimo ir bendrumo atmosferą, kurdami pasitikėjimo jausmą ir pripažinimą, kad jiems tikrai reikia vienas kito. Greta išvardytų savybių, ne ką mažiau svarbus yra priklausomumo ir tapatumo jausmas, abipusės atsakomybės dvasia. Bendruomenė yra pagrįsta rūpinimusi, pasitikėjimu, komandiniu darbu, ją jungia tvirta ir efektyvi bendradarbiavimo, bendravimo ir konfliktų sprendimo sistema.²

Analizuojant mokslininkų pateiktus samprotavimus apie bendruomenę, kas tai per struktūra, kokios pagrindinės vertybės turi išryškėti tvirtoje ir darnioje bendruomenėje, galime daryti išvadą, kad bendruomenė turi turėti ryškius bruožus, taigi remiantis mokslininkų pateikta medžiaga, išskyrėme pagrindinius, svarbiausius bruožus kurie yra pateikti 2 paveiksle.

² R. B. Denhardt. „Viešųjų organizacijų teorijos“. 2001 m. p. 247.

2 pav. Bendruomenės bruožai (sudaryta autorių).

Toliau nagrinėjant bendruomenės sampratą, pasitelkiame A. Juodeikaitės samprotavimus apie bendruomenę. Autorė bendruomenę nagrinėja plačiąja (tauta, visuomenė, regionas ir pan.) ir siaurąja (gatvė, kvartalas, teritorinė vietos bendruomenė ir pan.) prasmėmis. Bendruomenė sudaro palankias sąlygas nuolatinei socialinei raidai, taip pat ji mažina žmonių bejėgiškumo jausmą susidūrus su sunkiomis, kartais net neišsprendžiamomis problemomis, kurių gausu tiek atskiro asmens, tiek ir įvairių bendruomenių (šeimos, kolektyvo, tautos ir t. t.) gyvenime.³ Taigi, bendruomenė reiškia ne tik ryšį, kuris apima bendrus įsitikinimus, tikėjimą, vertybes ir pajėgumą kovoti su bendruomenės problemomis, bet taip pat ir sujungia žmogiškuosius išteklius toms problemoms spręsti.

³ A. Juodeikaitė. „Rizikos grupės vaikų pozityviosios socioedukacinės raiškos galimybės teritorinėje bendruomenėje realizuojant neformalias ugdymo programas“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (S07). Kaunas: Kauno technologijos universitetas. 2009m. p. 40.

Puikiai žinomos Lietuvos mokslininkės V. Baršauskienė ir I. Leliūgienė geografinę aprėptį, kaip išskirtinį faktorių pasitelkia aiškinant bendruomenės sampratą. Pasak autorių, bendruomenė – tai geografinė teritorija su panašiomis politinėmis teisinėmis sistemomis; socialinio prasmingumo tam tikrų santykių, tradicijų, normų ir elgesio sferoje forma; struktūra bendroms problemoms spręsti bei siekti bendrų tikslų.⁴

Britų mokslininkas A. C. Sutton, taip pat kaip ir prieš tai minimos Lietuvos mokslininkės pažymi, kad bendruomenę būtinai turi sudaryti asmenys, esantys tam tikroje geografinėje teritorijoje, taip pat jie turi būti socialinėje sąveikoje, bei turėti bent vieną ar daugiau bendrų ryšių. Taigi, darytina išvada, jog bendruomenę vienija tikėjimas ir bendros vertybės, bendras ryšys ir žinoma bendri interesai. Kultūros ir įsitikinimų vedini buriasi religinės ar etninės bendruomenės, lygiagrečiai, profesinių bendruomenių formavimąsi lemia interesų panašumai, įvairios aplinkybės ir tam tikri prioritetai. A. C. Sutton bendruomenę apibrėžia „kaip toje vietoje gyvenančių žmonių grupę, religinę ar kitokios tapatybės vienijamą žmonių grupę“.⁵ Gyvenamoji vieta mokslininko teigimu yra išskirtinis bendruomenės bruožas.

Galime pastebėti, jog mokslinėje literatūroje, analizuojant bendruomenę, yra nuolat remiamasi keliais pagrindiniais požiūriais. Taigi, pirmasis požiūris yra įvardintas struktūrinis, kuris remiasi politiniu - teisiniu požiūriu. Pastarąjį sudaro nustatyti vaidmenys, paslaugų suteikimas, atsakomybė prieš rinkėjus, balsavimo organizavimas ir be abejo mokesčių mokėjimas. Struktūriniu požiūriu bendruomenę galima drąsiai apibrėžti kaip geografinę teritoriją. Tuo tarpu antrasis požiūris socialinis – psichologinis, kuris pasižymi žmonių turinčių bendrus interesus sąjunga. Žmonės siekdami bendrų tikslų, turėdami bendrus poreikius, interesus, vertybes, bendrą veiklą, išgyvena tarpusavio ryšio ir priklausomybės jausmą. Pagal trečiąjį kultūrinį – antropologinį požiūrį bendruomenė – tai socialinio prasmingumo, tam tikrų santykio normų, tradicijų ir elgesio sferoje forma. Žmonių ir teritorijos požiūris, tai demografinis arba ekologinis požiūris į bendruomenę. Remiantis šiuo požiūriu bendruomenę sudaro žmonių grupė siejama įvairaus pobūdžio ryšiais. Ekologiniu požiūriu bendruomenė analizuojama žmonių sąveikos su aplinka, aplinkos įtakos žmonių gyvenimo aspektu. Veiklos procesų ir funkcionavimo požiūriu bendruomenė apibrėžiama, kaip struktūra, kuri turi išspręsti tam tikras problemas, pasiekti tam tikrus tikslus ir atlikti tam tikras funkcijas. Proceso požiūriu analizuojama įvairi bendruomenės veikla, jos vystymo galimybės. Ir paskutinis požiūris - socialinė sistema ir bendruomenė. Šiuo aspektu į bendruomenę žiūrima, kaip į socialinių elementų ir sistemų visumą, kuri vykdo socialinį užsakymą.⁶

⁴ I. Legiūnienė. „Žmogus ir socialinė aplinka“. 1997m. p. 270.

⁵ C. Sutton. „Socialinias darbas, bendruomenės veikla ir psichologija“. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija. 1999m. p.156.

⁶ I. Legiūnienė. „Žmogus ir socialinė aplinka“. 1997m. p. 270.

Yra labai daug, savaime suprantama, šiek tiek skirtingai vartojamų bendruomenės sąvokų. Lentelėje nr.1 pateikiame mūsų nuomone dažniausiai mokslinėje literatūroje aptinkamus bendruomenės apibrėžimus.

2 lentelė. Bendruomenės sąvokos aiškinamos įvairiuose šaltiniuose (sudaryta autorių).

Autorius	Bendruomenės sąvoka
Filosofijos žodynas 1975	Bendruomenė – pagrindinė ekonominė pirmykštės bendruomeninės santvarkos ląstelė, kuri buvo uždaras gamybinis darinys, pagrįstas visuomenine gamybos priemonių nuosavybe, kolektyviniu darbu natūraliai pasidalintu tarp vyrų ir moterų, suaugusių ir vaikų, ir bendru pagamintu produkto paskirstymu bei vartojimu
Lietuvių enciklopedija 1954, p.381	Bendruomenė – gyventojų kolektyvas, kaip vienetas glaudžiau jungiantis savanorius negu visuomenę. Tai viešosios teisės savivaldybės vienetas, vietos reikalams tvarkyti
J. Leonavičius Sociologijos žodynas 1993, p.34	Bendruomenė – kolektyvinio žmonių bendravimo forma
Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas	Bendruomenė – atitinkamoje teritorijoje gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais
I. Legiūnienė, Žmogus ir socialinė aplinka 1997, p. 270	Bendruomenė – šeimų ar žmonių grupė, kurią jungia tam tikros bendro naudojimo vertybės, turinti vieningas tarnybas, įstaigas, ir interesus ar geografinę artumą
Suttom 1999, cit. Oksfordo žodynas	Bendruomenė – organizuotai politinis, municipalinis ar socialinis darinys, toje pat vietoje gyvenančių žmonių grupė, religinės ar kitokios tapatybės vienijamų žmonių grupė
H. Zeigler, Politinė bendruomenė 1993, p. 11	Bendruomenė – kolektyvinio žmonių bendravimo forma
V. Indrašienė, Socialinio ugdymo technologijos 2004, p. 109	Bendruomenė – tai socialinė sistema turinti savo struktūrą, funkcionavimo būdą ir istoriją
P. Godvadas, Bendruomenės plėtra: praktinis vadovas 2004, p.6	Bendruomenė – daugiau ar mažiau vientisa, konkrečioje vietovėje gyvenančių žmonių, jų tarpusavio santykių, veikiančių organizacijų ir kultūrinių bei elgesio tradicijų

Taigi, visos sąvokos pateiktos lentelėje analizuoja bendruomeniškumo reikšmę, paskirtį ir visi autoriai bendruomenę pateikia kaip darnų vientisą visuomeninį organą, tačiau iš pateiktų apibrėžimų mes negalime spręsti ar bendruomenės iš tiesų yra visuomet linkusios siekti bendrų interesų ir, ar nuo bendruomenių veiklos ir iniciatyvų priklauso bendruomeniškumo funkcionavimas savivaldybėse. Išnagrinėjus kelių autorių požiūrius į bendruomenę pateiksime savo susiformavusią nuomonę kas tai yra bendruomenė. Visų pirma, bendruomenė yra žmonių santalka einančių ta pačia kryptimi ir siekiančių vienodų interesų tenkinimo. Bendruomenė – tai kolektyvinio žmonių bendravimo forma, socialinis darinys, kuriuos vienija arba narių tarpusavio santykiai, arba geografinė padėtis, patirtis, panašios vertybės, tikslai ir kaip jau buvo minėta interesai.

Natūralu, jog bendruomenę, kaip ir kiekvieną kitą socialinį darinį sudaro nariai. Be narių bendruomenės neturi sąlygų susiformuoti. Nariai tai pagrindinės ląstelės, kurios susijungusios sudaro vieną visumą – bendruomenę. Bendruomenių veiklos sėkmė priklauso nuo bendruomenės narių indėlio bendruomeninės veiklos organizavime, nuo privačių ar vietinio lygmens ryšių. Bendruomenės nariai sudaro darinį, kuris vienija individų interesus, požiūrius ir lūkesčius. Bendruomenės narių skiriamasis požymis yra tvirti vidiniai ryšiai, bendras susitarimas, harmoninga veikla. B. Anderson (1999) išsako nuomonę, jog šiuolaikiniame pasaulyje bendruomenės nariai dažnu atveju vis mažiau turi galimybių pažinti visus savo bendruomenės narius, ir tokios bendruomenės pamažu tampa įsivaizduojamomis. Taip pat būtina paminėti, kad narių išsimokslinimas dažnai turi įtakos bendruomeninėje veikloje, nes išsimokslinę nariai turi tam tikrus sugebėjimus, įgūdžius, kurie įtakoja geresnę bendruomeninės veiklos organizavimą.

Nagrinėjant žodį bendruomenė, pastebima, jog literatūroje dažnai vartojamas panašus terminas – „bendrija“. Lietuvoje yra žinomi tokie mokslininkai R. Grigas ir S. Būdvytis, kurie išsamiau, giliau analizavo ir tyrinėjo šiuos reiškinius (bendruomenė, bendruomenės centrai, bendruomeninė veikla). S. Būdvydis pastebėjo, jog amerikiečių sociologas G. Hilleris įvairiuose šaltiniuose aptiko per 90 skirtingų bendruomenės apibrėžimų.⁷ Jų yra tiek daug, kad išskirti vieną apibendrintą bendruomenės fenomeno apibrėžimą nėra lengva. Visgi daugelyje šaltinių išskelti panašūs, artimi, esminiai bendruomenės bruožus atskleidžiantys apibūdinimai. Anot S. Būdvyčio, bendrija laikoma teritorija, kurioje gyvenančius žmones, individus sieja tarpusavio ryšiai, taigi skatinama konkretaus bei aiškaus tikslo formuojasi bendruomenė.⁸

⁷ S. Būdvytis. „Bendrija kaip sociologijos objektas“. Filosofija. Sociologija. 1994m. p. 24–35.

⁸ S. Būdvytis. „Bendrija kaip sociologijos objektas“. Filosofija. Sociologija. 1994m. p.24–35.

Sąvoka vartojama įvairiapusiškai: pradedant valstybe, kaip didžiausia bendrija, ir baigiant nedidelėms vienodų interesų grupėms įvardinti, kadangi bendruomenė visų pirma gali susidaryti pagal gyvenamąją teritoriją ir pagal bendrus interesus. Vadinasi, bendruomenės – tai grupės, kurioms individai priklauso, turi pareigų ir įsipareigojimų. Asmenys prisiima įsipareigojimų bendruomenei tikėdamiesi tokiu būdu geriau tenkinti savo visuomeninius, asmeninius poreikius, interesus, apginti tam tikras socialines vertybes.⁹

1.1.1. Vietos teritorinė bendruomenė ir jos ypatumai

Iš visų išskirtų bendruomenės tipų labiausiai gilinsimės į teritorines vietos bendruomenes, kadangi tai labiausiai susiję su mūsų baigiamojo darbo tema, bet visų pirma reikia išsiaiškinti sąvoką bendruomenė.

LR Vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 12 punkte gyvenamosios vietovės bendruomenė apibrėžiama kaip savivaldybės gyvenamosios vietovės (jos dalies arba kelių gyvenamųjų vietovių) gyventojai, susieti bendrais gyvenimo kaimynystėje poreikiais ir interesais, kurie, tenkindami šiuos poreikius ir interesus, veikia įvairiomis tiesioginio dalyvavimo formomis (susirinkimas, viešas svarstymas, apklausa, veikla per savo atstovus, bendruomeninės organizacijos ir kt.) (Žin., 2008, Nr.113-4290).

A. Laurinavičius (2001) bendruomenes apibūdino kaip grupes, kurioms individai priklauso, turi pareigų ir įsipareigojimų, o asmenys prisiima įsipareigojimus bendruomenei, tikėdamiesi tokiu būdu geriau tenkinti savo visuomeninius, asmeninius poreikius, apginti interesus.

Taigi, tolesnėje analizėje bus labiau gilinamasi į vietos bendruomenes. Teritorinei bendruomenei būdinga konkreti, istoriškai susiformavusi aplinka, kurioje vyksta žmogaus socializacija. Apibrėždami su vieta susijusią bendruomenę, mokslininkai vartoja įvairias sąvokas: teritorinė bendruomenė, vietos bendruomenė, kaimynystės bendruomenė. E. Štuopytė į pirmą vietą teritorinės bendruomenės sampratoje iškelia socialinius ir moralinius ryšius, susiejiančius žmonių grupę. Iš kitos pusės, pagrindinė teritorinės bendruomenės charakteristika – apibrėžta teritorija.¹⁰

L. C. Johnson kaip bendruomenės išskirtinumą apibrėžiantį faktorių pažymi aplinką. Jis teigia, kad bendruomenė – tai artimiausia darbuotojo, kliento, institucijos aplinka, analizuojama kaip socialinė sistema. Mokslininkas skiria efektyviai funkcionuojančios vietos bendruomenės ypatybes: autonomija,

⁹ A. Laurinavičius. „Bendruomenės teisėtvara“. Vilnius. 2001m. p. 7.

¹⁰ E. Štuopytė. „Teritorinės bendruomenės centro darbo su vaikais socialinės edukacinės funkcijos ir jų raiškos ypatumai“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. 2002m. p.5-12.

egzistuojantys pirminiai ryšiai, pajėgumas kovoti su problemomis ir sutelkti žmogiškuosius išteklius toms problemoms spręsti, ryškus valdžios pasiskirstymas, piliečių prisiimti įsipareigojimai bendruomenei ir aktyvus dalyvavimas sprendžiant bendruomenės problemas.¹¹

Pagal klasikinę etnologų ir antropologų vietos bendruomenių apibrėžimą, vietos bendruomenė – tai geografinė vietovė, kurioje vietos gyventojai jaučia subjektyvų ir objektyvų bendrumą. Mokslininkai A. Ronnby ir S. Nefas pažymi, kad vietos bendruomenė apima kelias esmines charakteristikas: socialinę narių sąveiką; patiriamą priklausymo grupei jausmą ir bendrus interesus.¹²

Vietos bendruomenė įvardijama kaip grupė žmonių, gyvenančių apibrėžtoje teritorijoje, susijusių bendru interesu ir vidiniu jausmu, jog jie priklauso tai pačiai žmonių grupei. Taigi, apibrėžiant vietos bendruomenę nurodomos šios pagrindinės charakteristikos: teritorinė priklausomybė ir tarpusavio ryšys.

Analizuojant vietos bendruomenę, svarbu aptarti jos ribų apibrėžimą. W. G. Brueggemannas (2006 m.) tvirtina, kad bendruomenė turi būti identifikuojama su fizine erdve, bendruomene jos nariams ir tiems, kurie nėra bendruomenės dalis. Šią erdvę sieja teritorija, turinti aiškiai apibrėžtą sieną, todėl miestas ar savivalda priskiriami vietos bendruomenei. Tokios bendruomenės teritorijos dažniausiai nustatomos politiniu pagrindu (vietos savivaldos sprendimu, teritorijų planavimo komisijos). Bendruomenės ribos gali priklausyti nuo fizinės struktūros, jas apibrėžia pastatas: bažnyčia, rekreaciniai klubai arba profsąjungos salė. Stiprus identiteto jausmas, tradicijų ir nusistovėjusių senų normų pripažinimas sukuria bendruomenės narių tarpusavio įsipareigojimus ir lemia bendruomenės ribas.¹³

A. Ronnby teigimu, vietos bendruomenės ribas kartais sunku apibrėžti, pavyzdžiui, atvykstantiems žmonėms gali būti sunku pasakyti, kur prasideda ir kur baigiasi tam tikra gyvenvietė, tačiau vietos žmonės tai gali padaryti.¹⁴

Pagal bendruomenės ribas, vietos bendruomenės pirmiausiai galima skirstyti į kaimo ir miesto. Miesto ir kaimo bendruomenės skiriasi bendruomeninio solidarumo ir bendruomeninių ryšių aspektu. Provincijos bendruomenėje ryškus bendruomeninis solidarumas, tačiau jis nėra efektyviai išnaudojamas kolektyviniams veiksams. Tuo tarpu kaimo bendruomenė linkusi į uždaramą, „viešųjų erdvių nefunkcionalumą“.¹⁵ Dėl skirtingo socialinio ekonominio išsivystymo mieste ir kaime skiriasi socialinių paslaugų aspektai. Kaimo bendruomenėse labai svarbią įtaką bendruomenės nario poreikių tenkinimui turi geografinė gyvenamoji vieta – atstumas iki didesnės gyvenvietės, pagrindinių susisiekimo magistralių, prekybos centro ir t. t. Kitas svarbus kaimo bendruomenės išskirtinumas – vyraujanti

¹¹ L.C. Johnson „Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris“. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2001 m.

¹² A. Ronnby. Mobilizing Local Communities. Brookfield: Ashgate Publishing company, 1995m.

¹³ W. G. Brueggmann. „The practice of macro social work. 3rd ed. Belmont, CA: Thomson Higher Education. 2006m.

¹⁴ A. Ronnby. Mobilizing Local Communities. Brookfield: Ashgate Publishing company, 1995m.

¹⁵ R. Žiliukaitė, et al. Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis. Vilnius: Versus aureus, 2006.

ekonominės veiklos rūšis. Kaimo bendruomenėse vyraujanti žemės ūkio veikla ar kitas gyvenimo būdas kaime sukuria daug specifinių vyresnio amžiaus gyventojų problemų, kurių nėra mieste.¹⁶

Miesto bendruomenei būdingas socialinis susvetimėjimas, didelis socialinis mobilumas, mažinantis bendruomeniškumo jausmą. Šios bendruomenės ryšius dažniau sudaro specializuoti santykiai, o ne pagalbos ryšiai, t. y. bendruomenės nariai naudoja skirtingus ryšių tipus, norėdami gauti tam tikrų specifinių išteklių.¹⁷ Mieste individai nėra įtraukiami į tradicines artimas ir glaudžiai susijusias bendruomenes, tačiau nuolat manevruoja tarp retų, erdvėje pasklidusių ir dažnai kintančių tinklų. Miesto bendruomenės nėra kaimynystės bendruomenės, tai greičiau išsklaidyti tinklai, kurie atlieka paramos ir socialumo funkcijas. Šiuolaikinėse miesto bendruomenėse privati draugystė pakeitė viešą socialumą. Ryškėja individualizmo tendencijos.¹⁸

Taigi, išskyrus bendruomenės ribas pagal kaimo ir miesto, pirmiausia galime daryti išvadą jog kaimo bendruomenės turi stipresnį solidarumo, tarpusavio ryšį, išlaikomas bendruomeniškumo jausmas, labai svarbus pragyvenimo šaltinis žemės ūkis, geografinė vietovė kurioje gyvenama, atstumai iki būtinųjų paslaugų gavimo. Miesto bendruomenėse kaip ir buvo minėta jaučiamas susvetimėjimas, užimtumas, mobilumas slopinantis bendruomeniškumo jausmą, miesto gyventojai retai įsitraukia į bendruomenių veiklą, dažnai reiškiny individualizmas, savarankiškumas, nepriklausomumas vienai ar kitai bendruomenei.

Mokslinėje literatūroje R. Chaskinas, R. Dobranskienė bei I. Jonutytė skiria ir kaimynystės bendruomenės sampratą. Šiose bendruomenėse visus jungia bendra fizinė teritorija ir panašus gyvenimo būdas. Ryšius kaimynystės bendruomenėje sustiprina bendra etninė ar religinė patirtis, be to, kaimynystėje gyvenančius žmones gali jungti aktyvi savitarpio pagalba. Reiktų pasakyti, jog pati kaimynystės sąvoka nėra sociologinis konstruktas, ji kyla iš žmonių patyrimo. Todėl, anot R. Chaskino, kaimynystė yra labiau žinoma, nei suprantama, bet egzistuoja sutarimas bent jau dėl jos buvimo ir parametrų. Iš kitos pusės, „kaimynystė“ yra aiškus erdvinis konstruktas, pabrėžiantis geografinį vienetą, kuriame gyventojai dalijasi bendromis problemomis. Mokslininkas pažymi, kad kaimynystės bendruomenės jungiamasis ryšys – tikėjimasis solidarumo, ryšiai geografinėje kaimynystės konstrukcijoje ir įvairūs vietos gyventojų lūkesčiai. R. Chaskino teigimu, kaimynystės bendruomenėje kaimynai vieni su kitais palaiko įvairius instrumentinius ryšius, keičiasi informacija, palankumu ir veikia kaip vartai sistemoms anapus kaimynystės.

¹⁶L. Žalimienė. „Socialinės paslaugos“. Vilnius, 2003m, p. 68.

¹⁷R. Žiliukaitė, et al. Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis. Vilnius: Versus aureus, 2006m. p.89.

¹⁸J. Bučaitė. „Tinklaveiklos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. 2007m. p.36.

Vietos bendruomenių struktūrą tai pat galima analizuoti remiantis socialinių sistemų bei ekologiniais modeliais.¹⁹ Socialinių sistemų modelis vietos bendruomenėje pabrėžia kaimynystės santykių su kitais sąveikos vienetais. Kaimynystė randasi didesnių sistemų – „sistemos sistemoje“ – viduje ir turi savyje mažesnes sistemas, nebūtinai racionaliai viena su kitomis susietas. Pasak R. Chaskino, kaimynystė egzistuoja neizoliuotai, tačiau kaip dalis didesnių sistemų. Kaimynystės bendruomenėje nariai jungiasi įvairiais būdais: per įvairias asociacijas ir narystę jose, neformalias grupes arba formalias grupes ir institucijas. Šie ryšiai jungia individus su kitomis didesnėmis veiklos ir tapatumo sistemomis. Nustatyta dviejų lygmenų integracija: vidinė horizontali kryptis tarp bendruomenės socialinių vienetų ir subsistemų viduje ir išorinė vertikali kryptis tarp subsistemų ir sistemų bendruomenės išorėje. R. Chaskino, L.C. Streeterio teigimu, vidinė ir išorinė integracija matoma politiniame ekonominiame kontekste, teikiančiame foną bendruomenės kaip socialinės sistemos paradigmą. Ekologinis modelis akcentuoja, kad miestų augimas ir kaimynystės diferenciacija yra atrankos ir varžybų, migracijos būdų ir rinkos jėgų – natūralių procesų – rezultatas. Ši politinė ekonominė paradigma kaimynystės diferenciacijos procesą vertina kaip mechaninį ir valdomą investavimo į ekonominius aktyvumus ir apgyvendinimo, nulemtą valdžios veiklos, rezultata. Šioje perspektyvoje kaimynystė – judėjimas, o kaimynystės pokytis yra išorinių jėgų lemiamas subjektas, kurį išlaikyti padeda kaimynystės dorybė.²⁰

Teritorinės, vietos ir kaimynystės bendruomenės sąvokų analizė rodo, kad kiekviena iš jų savitu būdu išryškina truputį skirtingus su vieta susijusios bendruomenės svarbiausius aspektus: geografinę teritoriją, tarpusavio santykius ir tarpusavio sąveiką. Vietos bendruomenė apibrėžiama kaip vienetas, kuriame telkiasi tam tikras žmonių santykių rinkinys, nulemtas socialinių, funkcinių, kultūrinių aplinkybių.

Norint dirbti bendruomenėje ir su ja, panaudoti jos išteklius įvairioms problemoms spręsti ir poreikiams patenkinti, svarbu išanalizuoti bendruomenės funkcionavimo ypatumus. Vietos teritorinės bendruomenės funkcionavimą lemia jos socialinė struktūra. Remiantis socialinės antropologijos ir sociologijos koncepcijomis, skiriami du skirtingi socialinio organizavimosi principai, kurie lemia bendruomenės struktūrą: bendruomenė ir visuomenė. Bendruomenė siejama su natūraliais, asmeniniais, neoficialiais, akis į akį paremtais socialiniais santykiais, kur individai yra priimami dėl to, kas jie yra, o ne dėl to, ką padarė. Ir priešingai, visuomenėje labiau pabrėžiamos specializuotos, suskaidytos socialinės

¹⁹ R. J. Chaskin. Perspectives on Neighborhood and Community: A Review of the Literature. *Social Service Review*. 1997m, December .

²⁰R. J. Chaskin. Perspectives on Neighborhood and Community: A Review of the Literature. *Social Service Review*. 1997m, December .

sąveikos, santykiai čia susidaro remiantis racionaliū savanaudiškumu.²¹ Taigi vietos bendruomenės socialinė struktūra yra paremta pažintiniais santykiais ir bendru tikėjimu jungiančiu bendruomenę.

Tam tikrų bendruomenės ir visuomenės tipo santykių apraiškų galima išvelgti visose šiuolaikinėse bendruomenėse.²² Šių santykių sintezę nusako struktūriniai kintamieji, pabrėžiantys svarbiausius bendruomenės, kaip tam tikrų ryšių struktūros, aspektus:

- tankūs ir reikalaujantys daug laiko bei išteklių socialiniai ryšiai, kurie asocijuojasi su prisitaikymu prie dominuojančios sistemos visuomenėje.
- socialinis prisirišimas ir įtraukimas į institucijas, išryškinantis pasitikėjimą, dalyvavimą bendruomenės gyvenime, pilietinių dorybių ugdymą, efektyvių santykių su valdžia kūrimą.
- ritualiniai veiksmai, padedantys stiprinti grupės tapatybę ir individualius pasitikėjimo savimi bei gyvybingumo jausmus.
- mažas grupių dydis, išryškėjantis, kai analizuojami socialiniai santykiai ir jų formavimasis grupės viduje.²³

Vietos bendruomenė dažnai siejama su lokalumu, tačiau pripažįstama, kad žmonės vis daugiau keliauja ir vietos bendruomenėje praleidžia vis mažiau laiko.²⁴ Šiandien žmogus gali gyventi ne vienoje vietoje, vienu metu priklausyti savo artimai šeimai, giminės bendruomenei ir tuo pat metu turėti poreikį integruotis į visuomenę. Akivaizdu, kad dauguma socialinio aktyvumo veiklų šiandieniniame pasaulyje negali būti apibrėžtos vietos reikšme, todėl turi orientuotis į nežinomus žmones nežinomose vietose, į abstrakčias institucijas ir taisykles, kurios skiriasi nuo bendruomenės normų.²⁵

Taigi, vietos bendruomenę mokslininkai apibrėžia kaip grupę žmonių, susijusių bendru interesu ir vidiniu jausmu, jog jie priklauso tai pačiai žmonių grupei, gyvenančiai apibrėžtoje teritorijoje, turinčiai bendras vertybes ir tarpusavio palaikymą.

1.2. Bendruomenių tipai

Bendruomenė gali turėti daug skirtingų reikšmių nuo mažo, kultūrinio ar socialinio susibūrimo iki didelių bendrijų kaip Europos Sąjunga. Todėl, kalbant apie bendruomenę, dažnai vartojamas

²¹ L.C. Streeter. Community. In: Mizrahi, T.; Davis, E. L. (eds.). Encyclopedia of Social Work. Volume 1, A-C. Oxford: Oxford University Press, 2008m. p. 347–355.

²² J. Bučaitė. „Tinklaveiklos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007m.

²³ J. Bučaitė. „Tinklaveiklos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007m.

²⁴ M. L. Healy. Rethorising International Social Work for the Global Professional Community. In: Dominelli, L. (ed.). Revitalising Communities in a Globalising World. Great Britain: ASHGATE, 2007m, p. 347–374.

²⁵ J. Kornbeck. „Gemeinschaft“ skills versus „Gesellschaft“ skills in social work education and practice. Applying Tonnies' dichotomy for model of intercultural communication. Social Work Education. 2001m, 20(2): p. 247–260.

pažyminys, nusakantis bendruomenės tipą, pvz.: kaimo bendruomenė, miesto bendruomenė, profesinė bendruomenė, religinė bendruomenė ir t. t.²⁶

Pradėsime nuo I. Dobranskienės ir V. Šlapkausko, kurie remdamiesi sociologo F. Tonnes aprašė klasikines bendruomenes. Jos pagrindas – šeimyna, draugų ir patikėtinių bendruomenė. Santykiai šioje bendruomenėje remiasi giminystės ryšiais, bendro tikslo, materialinių ir kultūrinių vertybių siekimu. Toks bendruomenės modelis egzistavo labai seniai. Buvo ir teritorinių bendruomenių, kur šeimos jungėsi į kaimus ar kitus teritorinius vienetus. Visa valdžia ir sprendžiamasis balsas priklausė genčių, šeimynų vyresniesiems, kurie rinkdavosi į viešus susirinkimus ir ten sprendavo visas bendruomenės problemas. Seniausiai žinoma bendruomenė yra gentinė. Tais laikais žmogus buvo visiškai priklausomas nuo genties – bendruomenės, kurios nariai gyveno pagal nusistovėjusius papročius ir tradicijas, kartu medžiojo ir laimikį aukojo dievams. Vėlyvojo viduramžio laikais augo miestai, silpnėjo religinės bendruomenės ir keitėsi pasaulio suvokimas. Bendruomenėse stiprėjo bendrumo jausmas, buvo naujai suvokiamos dorovės ir etikos normos. Kūrėsi valdymo, savivaldos sistemos. Šiose bendruomenėse problemos buvo sprendžiamos teisinėse institucijose, kurios rėmėsi miesto teisine sistema.²⁷

V. Šlapkauskas bendruomenės tipologizacijai pasitelkia sociologinius bruožus ir dar nurodo modernią bei šiuolaikinę bendruomenes. Socialiniai ryšiai modernioje bendruomenėje grindžiami priesaika, teisių ir laisvių chartija. Tokiai bendruomenei būdingas atvirumas, savitarpio pagalba ir gynyba, religinis jausmas. Šiuolaikinėje bendruomenėje socialiniai ryšiai grindžiami savanorišku ir nesavanaudišku bendravimu bei solidarumu, vyrauja moralinė vienovė ir atsakingumas. Šio tipo bendruomenėje formuojama socialinė tapatybė ir vyksta kryptingas bendradarbiavimas.²⁸

Apibendrinant autorių išdėstytas nuomones apie klasikinę, modernią ir šiuolaikinę bendruomenes, galime teigti, kad pagal šiuos požiūrius bendruomenė yra tam tikrus bendrumus turinti asmenų grupė, kuri yra linkusi jungtis, siekiant kartu spręsti aktualias jiems problemas ir teikiant abipusę pagalbą.

Pasak L. Jovaišos, bendruomenė galima vadinti ir tautą. Tauta – šeimų, giminių, genčių bendrija, kurią jungia kalba, papročiai, kultūra ir istorija bei visa vienijanti bendra dvasia. Tautą kaip bendruomenę vienija ne tik bendra kultūra, bet ir sąmoningumas, solidarumas. Tauta yra kultūrinė bendruomenė, kurios nariams būdingos bendros kultūrinės tradicijos, panašus gyvenimo būdas, vienodi papročiai.²⁹

²⁶ I. Leliūgienė. „Bendruomenės sampratos traktuotės ir tipologija“. 2011m. p.1284.

²⁷ R. Dobranskienė., „Mokyklos bendruomenės vadyba“. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004m.

²⁸ V. Šlapkauskas. „Šiuolaikinės bendruomenės savikūros sąlygos ir veiksniai“. Iš: Grigas, R. (red.) Bendruomeniškumas ir savivalda: Teminis straipsnių rinkinys. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2000 m. p. 30–50.

²⁹ L. Jovaiša. „Edukologijos įvadas“. Kaunas: Technologija. 1996m. p.253.

Bendruomenėms įtakos turi ir jų dydis (didmiestis, mažas miestas, kaimas; bei narių skaičius), vidaus prigimtis (sąveikos tarp bendruomenės narių), socialiniai - kultūriniai ypatumai (stipriosios ir silpnosios bendruomenės pusės, sprendimų priėmimo būdai, funkcijų atlikimas).³⁰

Norvegų profesorius G. V. Krogh'as pažymi, kad bendruomenes galima skirstyti pagal jų vaidmenį dalijantis žiniomis. Šiuo požiūriu skirtinos: kaimo, profesinės, virtualios, interesų ir veiklos bendruomenės.³¹

R. Dobranskienė ir I. Jonutytė pateikia tokią bendruomenių tipų klasifikaciją: kaiminystės bendruomenės; solidarumo bendruomenės; socialinės klasės bendruomenės; socialinių tinklų bendruomenės; interesų bendruomenės.³² I. Jonutytės teigimu, bendruomenės susiformuoja vienijamos tam tikrų tikslų, todėl autorė siūlo skirti tikslinius bendruomenės tipus: šeimos, vaikų darželio, mokyklos, religinę ir kitas bendruomenes.³³

Socialinės paramos kontekste skiriamos natūralios žmonių arba „intymios“ bendruomenės: šeima, giminė, kaimynų bendruomenė. I. Roivainen nurodo, kad šios bendruomenės yra laikomos natūraliomis, jos ne visuomet sugeba laiduoti asmeniui tinkamą paramą ir saugumą, tada asmuo ieško pagalbos institucinėse bendruomenėse. Tarp šių intymių ir institucinių bendruomenių egzistuoja vietos bendruomenės.³⁴

Bendruomenėje egzistuojantys socialiniai santykiai ir jų struktūros reikšmė bendruomenės solidarumui ir integracijai, pasak J. Bučaitės, leidžia skirti atskirus vietos bendruomenės tipus: prarastą, išsaugotą ir išlaisvintą. Autorė teigia, kad prarastose bendruomenėse dėl visuomenėje įsitvirtinusio darbo pasidalijimo ir biurokratinio mechanizmo yra labai susilpnėjęs bendruomeninis solidarumas.³⁵

Prarastos bendruomenės labiausiai atsiskleidžia šiuolaikiniuose miestuose, kur esminiai socialiniai santykiai tapo beasmeniai, trumpalaikiai ir išskaidyti ir dėl šios priežasties neturintys stiprios tarpusavio priklausomybės. Šie silpni ir neorganizuoti ryšiai silpnina bendruomenės solidarumą ir sukelia daugelį bendruomenės problemų – kolektyvinius nusikaltimus, migraciją, skurdą, atskirų subkultūrų susiformavimą.

Kaimynystės ir giminystės ryšiai bendruomenėje būdingi išsaugotų bendruomenių tipui. Išsaugotose bendruomenėse solidarumas išliko todėl, kad jis padeda išlaikyti visuomeniškumą ir

³⁰V. Baršauskienė, I. Leliūgienė. „Sociokultūrinis darbas bendruomenėje (užsienio šalių patirtis)“. Kaunas: Technologija, 2001m.

³¹G. Krogh, Knowledge Sharing and the Communal Resource. In: Easterby-Smith, M.; Lyles, M. A. (eds.). The Blackwell Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management. USA: Blackwell, 2003m.

³²R. Dobranskienė. „Mokyklos bendruomenės vadyba“. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004m.

³³I. Jonutytė. „Savanorystė socialinio ugdymo sistemoje“. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007m.

³⁴I. Roivainen. Does community work in Finland benefit citizens or clients? Nordic Journal of Social Work. 2009m.

³⁵J. Bučaitė. „Tinklaveiklos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007m.

neformalią socialinę kontrolę bei teikti paramą bendruomenės nariams. Per glaudžius bendruomeninius ryšius išlaikomas tam tikras solidarumas: pavieniai ryšiai tampa neformalių glaudžių santykių dalimi, o išskaidytuose retuose tinkluose susidaro tankūs ir glaudžiai susijusių ryšių klasteriai.

Išlaisvintos bendruomenės pagrindas – pirminiai bendruomenės ryšiai, kurie nėra itin patvarūs. Išlaisvintose bendruomenėse susiduriama su tikrove, kai gyvenamosios, darbo vietos ir giminystės grupių atskyrimas silpnina bendruomenių ryšius. Padidėjęs mobilumas, plačiai išplitusi transporto sistema, miestų plėtra skatina silpnų plačiai erdvėje išplitusių ryšių formavimąsi. Kaip tik šie silpni ryšiai tampa bendruomenių solidarumo, socialumo, paramos pagrindu. Įvairių išteklių gavimas priklauso ne nuo bendruomenės narių solidarumo, bet nuo turimų silpnų neformalių ryšių.³⁶

B. Andersonas išskiria įsivaizduojamų bendruomenių tipą. Tauta, pasak B. Andersono, yra įsivaizduojama, nes jos realiai negalima apčiuopti, o tik įsivaizduoti ir tapatintis su įsivaizduojamu tautos įvaizdžiu. „Iš tikrųjų visos bendruomenės, didesnės už pirmąjį kaimus, kur gyventojai vos ne kasdien susiduria akis į akį <...>, yra įsivaizduojamos”, - teigia jis. Įsivaizduojama bendruomenė leidžia save pajusti kaip kažką didesnio už tiesiogiai supančią bendruomenę. B. Andersono teigimu, susiformuoti įsivaizduojamoms bendruomenėms galimybės sudarė komunikacijos technologijos.³⁷

V. Pilipavičius bendruomenės skirsto pagal jų organizacijos tipą, kuri lemia: bendruomeniškumo branduolys (pvz.: tikėjimas, ideologija, pažinimas); bendruomeniškumą organizuojanti funkcija (pvz.: religija, partija, švietimas ir t. t); institucinė forma (Bažnyčia, valstybė, profesinė gildija ir t.t.). Tuo remdamasis, mokslininkas skiria konfesinės, profesinės, mokslinės, politinės, teritorinės ir vietos bendruomenės tipus.³⁸

Sociologas M. Castelsas bendruomenes skirsto pagal jų kuriamą asmens tapatumą ir formuojamą tam tikrą asmens gyvenimo prasmę. Mokslininkas išskiria gynybines, įsivaizduojamas, kultūrinės, nacionalines, pasipriešinimo, religines, tarptautines, teritorines, socialinių klasių ir vietos bendruomenes.³⁹ P. Fellinis bendruomenes klasifikuoja pagal asmens santykį su bendruomene: vietos, tapatumo ir asmenines.⁴⁰

³⁶ J. Bučaitė. „Tinklaveiklos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007m.

³⁷ B. Anderson. „Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą“. Vilnius, 1999m.

³⁸ V. Pilipavičius. „Bendruomenė ir organizacinės bendruomenės veiklos formos“. Ekonomikos ir vadybos fakulteto 2007 metų mokslinių tyrimų rezultatai. Mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. 2007m. Kaunas: Akademija, p. 48–54.

³⁹ M. Castells. „Tapatumo galia“. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006m.

⁴⁰ P. Fellin. „The community and the social worker“. 2nd ed. Itasca, IL: F.E. Peacock, 1995m.

Tyrėjo G. Mažeikio teigimu, bendruomenės tipą lemia santykiai bendruomenės viduje ir bendruomenės santykiai su išore. Tuo remdamasis mokslininkas skiria stiprias ir silpnas, atviras ir uždaras bendruomenes.⁴¹

Pasak tyrėjų R. Pahl ir L. Spencer, interesų bendruomenės dažniausiai remiasi bendrais interesais ar bendromis charakteristikomis, kurios jungia jų narius ir leidžia jiems save identifikuoti.⁴² Kadangi šios bendruomenės yra grindžiamos identitetų ir interesų santykiais susitelkimui į bendrą mokymąsi, bendruomenė nėra pririšta prie fizinės vietos.⁴³ J. Piersonas pažymi, kad bet koks bendras įsipareigojimas ar motyvacija gali susieti žmones su kitais ir tapti interesų bendruomenės pagrindu.⁴⁴

Daug dėmesio mokslininkai skiria virtualių bendruomenių tyrimams. Elektroninių komunikacijos technologijų pažanga išskėlė naują bendruomenių rūšį – virtualią bendruomenę. D. Memmi teigimu, kadangi šios bendruomenės yra palyginti nesenas fenomenas, sunku pasakyti ar jos yra dar vienas klasikinių bendruomenių pratęsimas, ar iš esmės naujas žmonių sambūris.⁴⁵ Mokslininkas G. Krogh pažymi, kad šios bendruomenės remiasi internetu ir susiformuoja dėl bendrų interesų. Santykiai šioje bendruomenėje nėra apriboti tiesiogine sąveika „akis į akį“, jose nėra bendros fizinės darbo erdvės. Dalyvavimą šioje bendruomenėje lemia techninių sąlygų turėjimas. Kartais jos vadinamos kompiuterių tarpininkaujamosiomis.⁴⁶

Virtualios bendruomenės yra nauja komunikacijos forma, kai jos nariai dalijasi informacija ir žiniomis abipusiam mokymuisi arba problemų sprendimui, taip teigia U. Lechneris ir J. Hummelas. J. Fernbackas ir B. Tompsonas virtualias bendruomenes apibūdina kaip rinkinį socialinių santykių, sudaromų kibernetinėje erdvėje per tam tikrose ribose pasikartojančius kontaktus.⁴⁷ Nepaisant subtilių skirtumų, virtualių bendruomenių tyrinėtojai sutaria, kad pati kibernetinė erdvė yra savaimė suprantama arba privaloma (iš anksto sutarto bendravimo erdvė), joje virtualios bendruomenės nariai sąveikauja.

⁴¹G. Mažeikis. „Kompetencijų ugdymo sistema taikant kooperuotų studijų metodą“. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007m.

⁴²Pahl, R.; Spencer, L. Personal Communities: Not Simply Families of „Fate“ or „Choice“. *Current Sociology*. 2004m. 52(2): p. 191–221.

⁴³Krogh, G. Knowledge Sharing and the Communal Resource. In: Easterby-Smith, M.; Lyles, M. A. (eds.). *The Blackwell Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management*. USA: Blackwell, 2003m.

⁴⁴Pierson, J. *Going Local Working in Communities and neighbourhoods*. New York: Routledge, 2008m. p. 8.

⁴⁵Memmi, D. The nature of virtual communities. *AI&Society*. 2006m. p.288–300.

⁴⁶Krogh, G. Knowledge Sharing and the Communal Resource. In: Easterby-Smith, M.; Lyles, M. A. (eds.). *The Blackwell Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management*. USA: Blackwell, 2003m.

⁴⁷Fernback, J.; Thompson, B. Virtual communities: Abort, retry, failure? *Computer Mediated Communication and the American Collectivity*. 1995m., May [žiūrėta 2012-01-31]. <http://www.well.com/user/hlr/texts/VCCcivil.html> prieiga internetu.

Virtualios bendruomenės pojūtis turi tris dimensijas: narystė – žmonės išgyvena priklausymo bendruomenei jausmus; įtaka – vieni nariai daro įtaką kitiems bendruomenės nariams; bei pasinėrimas.⁴⁸

Veiklos bendruomenės daugiausiai tyrinėja vokiečių teoretikai E. Wengeris ir M. Snyderis. Šio tipo bendruomenėms priskiriami mokymosi tinklai, teminės grupės ar techniniai klubai. Veiklos bendruomenės būna vietinės, kai kurios tampa pasaulinėmis.⁴⁹

Taigi, išanalizavus daugelio Lietuvos ir užsienio autorių požiūrius į bendruomenę, bendruomenių skirstymą, būtina paminėti, kad bendruomenės yra skirstomos pagal kriterijus. Jos skirstomos atsižvelgiant į turimas žinias, tiek G. V. Krogh'as tiek R. Dobranskienė ir I. Jonutyte, bei R. Pahl ir L. Spencer kaip pagrindinį skirstymo kriterijų išskiria kultūrą, papročius, bendrus tikslus ar interesus. Bendruomenių tipologizaciją lemia: vaidmuo dalijantis žiniomis, socialinės paramos kontekstas, kuriamas asmens tapatumas, tikslai, funkcionalumas, socialiniai santykiai ir jų struktūros organizacijos tipai ir sociologiniai bruožai ir keletas kitų aspektų kurie pateikti 3 paveiksle.

⁴⁸Koh, J.; Kim, Y. G. Sense of Virtual Community: A Conceptual Framework and Empirical Validation. International Journal of Electronic Commerce. 2003m. 8(2).

⁴⁹ E. Wenger. Communities of Practice: Learning as a Social System. Systems Thinker. 1998m., June; Wenger, E. Communities of practice a brief introduction [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-01-31]. http://www.ewenger.com/theory/communities_of_practice_intro.htm. prieiga internetu.

3 pav. Bendruomenių skirstymo kriterijai (sudaryta autorių).

1.3. Teritorinės bendruomenės ir savivaldybės sąveika

Vietos savivaldai ir teritoriniams vienetams, turintiems savivaldos teises, įvardyti yra vartojami labai įvairūs terminai. Lietuvių kalba apibūdinti teritorinėms bendruomenėms, kurios turi savivaldos teisę, siūloma vartoti vietos savivaldybių terminą, kuris apima ne tik Lietuvoje įteisintas savivaldybes. Vietos savivaldai apibūdinti vartojama Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo įteisinta sąvoka, pagal kurią „Vietos savivalda – valstybės teritorijos administracinio vieneto – savivaldybės – teisė laisvai ir savarankiškai tvarkytis pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus per administracinio

vieneto nuolatinių gyventojų tiesiogiai išrinktų atstovų savivaldybės tarybą bei jos sudarytą vykdomąją ir kitas institucijas“.⁵⁰

Savivaldybės bendruomenė bendroje sistemoje vaidina dvejopą vaidmenį. Savivaldybės bendruomenė – žmonių (individue) visuma yra valdymo objektas (valdomasis). Tačiau savivaldybės bendruomenė, kaip „integrali“ žmonių (individue) kiekybinė gausybė, yra savivaldybės valdžios subjektas, kurio priimti sprendimai turi aukščiausią galią ir yra privalomi ne tik atskiriems savivaldybės bendruomenės nariams, visoms toje teritorijoje esančioms socialinėms grupėms, bet ir savivaldybės politinės valdžios institucijoms. Taigi savivaldybės valdžia (jei ją suprasime kaip savivaldybei suteiktų teisių ir galių visumą) gali būti įgyvendinama dvejopai:

- 1) Tiesiogiai (tai daro savivaldybės bendruomenė vietiniais referendumais);
- 2) Arba per demokratiškai išrinktus bendruomenės narius, veikiančius savivaldybės politinės valdžios institucijose.⁵¹

Vietos bendruomenės dalyvavimo sprendimų priėmimo procese tema šiuo metu tampa vis populiareesnė. Šiais laikais tai suprantama, nes kiekviena demokratinė valstybė, besivadovaujanti demokratinėmis vertybėmis, siekia visuomenės narių įsitraukimo į politinius procesus, kas yra demokratinės visuomenės varomoji jėga. Tačiau buvo laikas, kai viešųjų institucijų – tiek centrinių, tiek ir vietos lygmens atstovai buvo gana priešiški nusiteikę prieš visuomenės įtraukimą į tiesioginį dalyvavimą valdymo procese, nes laikė tai pavojingu efektyviam viešojo administravimo funkcionavimui (demokratinėse valstybėse), arba nesuderinamų dalykų su pačia politine sistema (totalitarinėse valstybėse). Tačiau 7-ojo dešimtmečio pradžioje situacija pradėjo keistis. Per šį laikotarpį demokratinėse valstybėse sukurta įvairiausių piliečių dalyvavimo teorijų, sukaupia daug praktinės patirties, išbandyti įvairūs piliečių dalyvavimo modeliai.

Lester Milbrath (1965) knygoje „Politinis dalyvavimas“, pateikiami dalyvavimo politiniuose sprendimuose lygiai. Žemiausiuoju dalyvavimo lygiu laikomas balsavimas per rinkimus, o aukščiausiuoju – vadovavimas viešojo administravimo įstaigose.⁵²

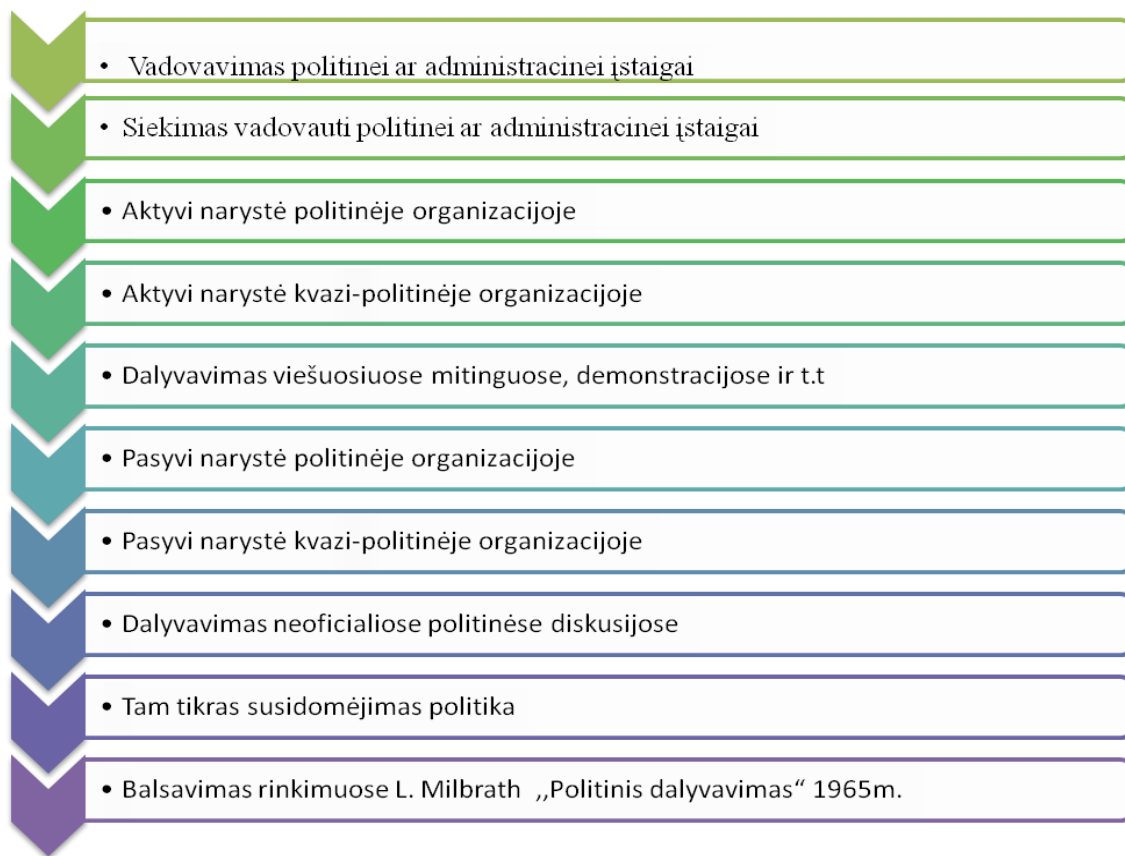
Taigi remiantis Lester Milbrath (1965) pateiktais dalyvavimo lygiais sudarėme dalyvavimo politiniuose sprendimuose pakopas, kurios pateiktos 4 paveiksle.

Dalyvavimo lygiai:

⁵⁰ J. Mačiulytė, Petras Ragauskas. „Lietuvos savivalda: savarankiškos visuomenės link?“ 2007m.

⁵¹ A. Astrauskas. „Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra“ 2003m. Vilnius, p. 9-10.

⁵² J. Vaičiūnienė, straipsnis „Piliečių dalyvavimas ir savivalda“, „Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje“.

4 pav. Dalyvavimo lygiai.⁵³

Vietos savivalda turi būti grindžiama savivaldybės ir vietos gyventojų interesų derinimu, kad savivaldybės institucijų priimti sprendimai bendruomenės interesais nepažeistų įstatymų garantuotų atskirų gyventojų teisių.⁵⁴ Aktyvus dalyvavimas vietos savivaldos valdymo procese eiliniams piliečiams suteikia galimybę daryti poveikį šiame procese dalyvaujančių asmenų skyrimui (savivaldybės rinkimuose) ir šių asmenų veiklos kontroliavimui. Politinis dalyvavimas dažnai vyksta per tam tikrus mechanizmus, kurių pagalba piliečiai gali informuoti apie savo interesus, poreikius bei gali daryti spaudimą vietos valdžios atstovams, kad pastarieji atsižvelgtų į jų nuomonę.⁵⁵ Šiems procesams tobulinti turi būti nuolat skiriamas didelis dėmesys.

Taikant tiek tiesiogines, tiek netiesiogines vietos bendruomenės dalyvavimo savivaldybės valdyme formas ir siekiant teigiamos įtakos savivaldybių administravimui dažnai susiduriama su tokiomis problemomis kaip vietinės valdžios abejingumas žmonių įtraukimui į sprendimų priėmimo procesą, teorinių ir praktinių bendruomeniškumo įgūdžių stoka bei pačių vietos gyventojų pasyvumas, neigiamas

⁵³ L. Milbrath „Politinis dalyvavimas“. 1965m.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. Aktuali redakcija.

⁵⁵ <http://www.savivaldybes.lt/savivaldybes/index.php?lang=lt&gr=savivaldosraida> prieiga per internetą.

požiūris į savivaldybės darbuotojų darbą ir pan. Nors vietos savivalda dažniausiai apibūdinama kaip greta vietos bendruomenės esanti valstybės valdymo dalis bei parodoma, jog vietos bendruomenės narių dalyvavimas vietos savivaldoje gali būti kur kas platesnis negu tik jų dalyvavimas rinkimuose, vis dėlto dažniausiai jau dėl minėtų priežasčių vietos gyventojai menkai įtraukiami į vietinį valdymą.

Taigi, vietos savivalda ir jo atstovai turi suprasti ir žinoti, kad piliečių dalyvavimas jiems reikalingas visų pirma tam, kad:

- Padėtų savivaldybėms nustatyti bendruomenės poreikius ir prioritetus;
- Įgalintų savivaldybes kurti programas ir teikti paslaugas, atitinkančias vietos bendruomenės narių poreikius;
- Leistų savivaldybėms prieiti prie bendruomenės išteklių ir jais pasinaudoti;
- Padėtų savivaldybėms reguliuoti konfliktus bendruomenėje;
- Padarytų valdžios priimamus sprendimus labiau suprantamus;
- Padėtų savivaldybėms įgyti visuomenės pritarimą palaikymą.⁵⁶

Bendruomenės darbas, bendra veikla įgalinanti žmones gerinti savo gyvenimo kokybę, daryti didesnę poveikį per veiklą, kurioje jie dalyvauja. „Tikslo siekimas yra svarbi, bendruomenės narius sutelkianti funkcija, rodanti bendruomenės valdymo pajėgumą priimant sprendimus“.⁵⁷ Veiklias, darbingas vietos bendruomenės, kuriose vyksta tam tikras institucinis, socialinis ar kultūrinis veiksmas, galima vadinti funkcionaliomis vietos bendruomenėmis, o būtent funkcionalioje vietos bendruomenėje formuojasi tam tikras gyvenimo būdas (papročiai, tradicijos).⁵⁸ Taigi laikomasi nuostatos, kad vietos bendruomenė – tai grupė žmonių, gyvenanti ir veikianti tam tikroje teritorijoje, vienijama siekti bendrų tikslų.

Savivaldybėje dirbantys valstybės tarnautojai savo darbe turi galimybes panaudoti įvairias darbo formas, metodus ir būdus sėkmingam savivaldybės administravimui. Tačiau savivaldybė turi siekti to, kas atrodo tinkamiausia ir vietos bendruomenei. Kiekviena bendruomenė skirtinga ir unikali, todėl savivaldybė turi gerai pažinti vietos bendruomenės ypatumus ir jos gyventojus, žinoti jų interesus, pagrindines egzistuojančias problemas, dėl kurių dažnai kyla nepasitenkinimas savivaldybės darbu. Ryšys tarp savivaldybės ir vietos bendruomenės yra svarbus tiek savivaldybei, tiek visai bendruomenei. Nuolatinis bendradarbiavimas palengvina savivaldybės darbo organizavimą, kokybišką paslaugų teikimą,

⁵⁶ J. Vaičiūnienė, straipsnis „Piliečių dalyvavimas ir savivalda“, „Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje“.

⁵⁷ Kuzmickaitė D. K. Tirtų bendruomenių tipologija ir ypatumai // Socialinė ekonomika: vietos bendruomenių poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. – Kaunas: VDU leidykla, 2004.

⁵⁸ Nefas S. Funkcionalios vietos bendruomenės kaip pilietinės visuomenės pagrindas // Viešoji politika ir administravimas. – Kaunas: Technologija, 2006, Nr. 17.

o taip savivaldos administravimas tampa efektyvesnis, puoselėjamas tarpusavio bendruomeniškumo jausmas.

Vietos bendruomenės dalyvavimas padeda valdžiai geriau tenkinti jų poreikius, o vietos bendruomenės nariams suteikiama galimybė juos išsakyti.⁵⁹ Nedalyvaudamas sprendimų priėmimo, bendruomenės narys rodo savo nesavarankiškumą, nuomonės neturėjimą, tarsi laukia, kad kiti už jį nuspręstų. Vietos bendruomenės įtraukimo į dalyvavimą vietos valdyje priežastys įvairios. Jos gali būti politinės, socialinės ar ekonominės, susijusios su sparčiais pokyčiais gyvenime, su vietos bendruomenės narių poreikiais, lūkesčiais, į kuriuos turi reaguoti vietos valdžia. Todėl vietos bendruomenės dalyvavimas vietos valdžiai reikalingas tam, kad padėtų savivaldybėms nustatyti bendruomenės poreikius ir prioritetus; „įgalintų savivaldybes kurti programas ir teikti paslaugas, atitinkančias vietos bendruomenės narių poreikius; leistų savivaldybėms prieiti prie bendruomenės išteklių ir jais pasinaudoti; padėtų savivaldybėms reguliuoti konfliktus bendruomenėje; padarytų valdžios priimamus sprendimus labiau suprantamus; padėtų savivaldybėms įgyti visuomenės pritarimą, palaikymą“.⁶⁰

Dalyvavimas – tai grįžtamasis ryšys. Labai skiriasi dalyvavimo lygmuo ir jo formos įvairiose šalyse, o dažnai ir skirtinguose vienos šalies regionuose. Tai gali būti nuomonių apklausos, atviros diskusijos susirinkimuose, prašymai, skundai ir kt. Vietos bendruomenės nariai taip pat turi turėti galimybę susitikti su savivaldybės administracija, politikais tiesiogiai aptarti savo poreikius bei gauti konsultacijas telefonu ar asmeniškai nuspręsti, kaip patenkinti šiuos poreikius. Vietos bendruomenės dalyvavimas stiprina savivaldybės tarnautojų atsakomybę, suteikia bendruomenės nariams daugiau galimybių bendrauti su jais ir reikalauti atsakomybės. Visgi dažnai vietos bendruomenės nariai nenori dalyvauti, nes neturi pakankamai informacijos arba žinių apie problemos sprendimą, arba neįsivaizduoja savo vaidmens ją sprendžiant, galbūt jie net nėra girdėję apie savo teises ir galimybes dalyvauti vietos valdyje. Dėl šių priežasčių „savivaldybei yra nepaprastai svarbu turėti vietos komunikacinę sistemą (viešųjų ryšių strategiją) ir nuolat teikti gyventojams kuo daugiau informacijos“, ⁶¹ žinoma, nereikia pamiršti, kad visa teikiama informacija turi būti prieinama kiekvienam vietos bendruomenės nariui, paprasta ir aiški. Informuota vietos bendruomenė apie savivaldybės sprendžiamus klausimus, galimybę ir būdus dalyvauti tų sprendimų priėmimo procesuose iš tiesų gali turėti didesnę įtaką efektyvesniam

⁵⁹ Puškorius S. Viešojo sektoriaus institucijų administravimas / Ats. red. S. Puškorius. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

⁶⁰ Vaičiūnienė J. Piliečių dalyvavimas ir savivalda // Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje. – Vilnius, 2000.

⁶¹ Vaičiūnienė J. Piliečių dalyvavimas ir savivalda // Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje. – Vilnius, 2000.

savivaldybės administravimui, tačiau ne mažiau svarbu ir vietos vadžios informuotumas apie vietos bendruomenėje esančias problemas, poreikius ir interesus skirtingu klausimu.

Dar viena iš galimų ir esamų bendradarbiavimo formų, kurios yra paplitusios Lietuvoje yra bendradarbiavimas tarp NVO ir Lietuvos savivaldybių. Jis gali pasireikšti tokiomis formomis:⁶²

5pav. Bendradarbiavimo formos tarp NVO ir savivaldybių. (sudaryta autorių).

Kadangi demokratinėje visuomenėje esama daug piliečių dalyvavimo formų. Visos jos yra skiriamos į tradicines ir netradicines dalyvavimo formas. Jos gali būti:

- organizacinės (piliečių grupės, piliečių komitetai);
- individualios (balsavimas, dalyvavimas projektuose);
- informacijos sklaidos (dalyvavimas mitinguose, konferencijose);
- informacijos paieškos (darbas su dokumentais, analizė) ir kt.⁶³

Prie tradicinių dalyvavimo formų skiriami balsavimas rinkimų ar referendumų metu, įsitraukimas į rinkiminę kampaniją, bendruomeninė veikla. Dalyvavimas rinkimuose vertinamas kaip labiausiai paplitusi piliečių dalyvavimo forma. Balsavimas yra gana paprastas, nereikalaujantis iniciatyvos ar bendradarbiavimo veiksmas.

Prie netradicinių dalyvavimo formų skiriama: revoliucijos, peticijų rašymas, dalyvavimas teisėtose ir ne demonstracijose, boikotai, nelegalūs, taikūs kovos metodai (pastatų užėmimas), žiauri kovos forma, kuomet asmenims ar nuosavybei daroma žala.

Viena iš piliečių dalyvavimo vietos savivaldoje formų – dalyvavimas visuomeniniuose svarstymuose, organizacijose, judėjimuose, paremtuose savanoriška veikla. Galimi aktyvaus dalyvavimo būdai: dalyvavimas bendruomenių komitetų veikloje, dalyvavimas pasitarimuose prieš valdybų ir tarybų

⁶²S. Nefas. NVO dalyvavimas vietos valdžios sprendimų priėmimo procese Lietuvoje. Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje. Vilnius: M. Rudaičio personalinė įmonė „Sirta“, 2004m. p. 59.

⁶³H. Kanitzas. „Pilietis ir savivaldybė“. Vilnius: nepelno įmonė “Savivalda”, 1995m.

posėdžius ir dalyvavimas kuriant strateginį planą. Glaudus vietos valdžios ir piliečių bendradarbiavimas sukuria visuomenėje atvirumo atmosferą, abipusę pagarbą ir pasitikėjimą, todėl kartais ir nelabai populiarūs valdžios sprendimai priimami gana palankiai.⁶⁴

Nevyriausybiniams organizacijoms, veikiančioms vietos savivaldoje, keliami šie tikslai (S. Nefas, 2004, p.54):

- Išreikšti tam tikros srities/interesų grupės piliečių poreikius. Šiame darbe tai reikėtų suprasti kaip tikslą išreikšti konkrečios vietos bendruomenės narių poreikius.
- Skatinti nuomonių įvairovę. Parodydami, kad galimi įvairūs problemų sprendimų ar poreikių tenkinimo variantai, ne tik tie, kuriuos siūlo valdžios institucijos, informuodami bendruomenės narius apie galimybes siūlyti problemų sprendimų alternatyvas, bendruomenės centrai skatina nuomonių įvairovę.
- Veikti kaip vietos politikai įtaką turinčiai jėgai. Bendruomenės centrai, atstovaudami savo bendruomenės narių interesus, reiškia nuomonę ir pasiūlymus dėl vietos politikų priimamų sprendimų, ieško galimybių, kaip tuos sprendimus paveikti, kad jie kuo labiau atitiktų bendruomenės narių poreikius, siūlo alternatyvius sprendimų variantus. Iš kitos pusės – paaiškina žmonėms reikalo esmę, kai būtina priimti sudėtingą ar nepopuliarų sprendimą.
- Greičiausiai pastebėti vietos bendruomenėje kylančias įtampas. Bendruomenės centro atstovai gali bandyti patys imti spręsti problemas, kurios kelia įtampą, arba pagalbos kreiptis į kitas nevyriausybinės organizacijas, vietinės valdžios institucijas ar pan. Be to, gali padėti valstybės tarnautojams spręsti konfliktus, pasiekti konsensuą ir užtikrinti piliečių paramą.
- Būti tarpininku tarp žmonių, rinkos ir vietos valdžios. Bendruomenės centro atstovai informuoja bendruomenės narius apie vietos valdžios priimtus (ruošiamus priimti) teisės aktus, vietos valdžiai perduoda bendruomenės narių nuomonę ir nuostatas vienu ar kitu klausimu, pageidavimus. Taip pat leidžia gauti visuomenės paramą, nes žmonėms patinka, kai klausiami jų nuomonės svarbiais klausimais, ypač tais, kurie turi jiems tiesioginės įtakos ir kurie leidžia jiems pasijusti reikšmingais.

I. Matonytė (2003) nevyriausybines organizacijas apibūdina šiek tiek kitaip nei S. Nefas, išskirdama tris pagrindinius kriterijus:

1. Atsakomybės už vykdomą veiklą – jos telkia piliečius į asociacijas, skatina prisiimti asmeninę ir bendruomeninę atsakomybę už savo, savo aplinkos bei visuomenės reikalus;

⁶⁴ V. Bastys „Piliečių dalyvavimo formos Marijampolės apskrities savivaldybėse“. 2007 m.

2. Veiklos efektyvumo – jos mažesnėmis nei valdžios institucijos sąnaudomis sprendžia problemas ir teikia kvalifikuotas paslaugas;
3. Atstovavimo, tarpininkavimo – jos atstovauja savo narių ir visuomenės grupių interesams, daro įtaką valdžios sprendimams (p. 46).

S. Osborne (1996) pateikia penkis NVO būdingus bruožus:

1. Formali struktūra, net ir tuo atveju, kai organizacija nėra labai formalizuota: formali struktūra turi būti aiški, lengvai atskiriama nuo neformalių susibūrimų.
2. Nepriklausomybė nuo valstybės kontrolės: valstybinės institucijos gali remti tokias organizacijas ar skatinti bendradarbiavimą, bet neturi būti tokių organizacijų veiklos iniciatorės ar steigėjos.
3. Kolegialus valdymas, kuris daro įtaką organizacijos valdymo struktūrai ir turi nepriklausomą sprendimų priėmimo galią.
4. Pelno nesiekiančios organizacijos finansų valdymo modelis. Tai reiškia, kad ji pelną turi investuoti į paslaugas. Nuo viešojo administravimo organizacijų skiriasi tuo, kad pajamos gaunamos iš savanoriškos finansinės paramos, o ne surenkamos mokesčių pavidalu.
5. Veiklos motyvacija paremta savanoriškumo principu ir visuomenės vertybėmis, o nefinansiniais laimėjimais.

Net trys iš Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymo, apibrėžtų pagrindinių principų, kuriais grindžiama vietos savivalda, (gyventojų dalyvavimas tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus, bendruomenės ir atskirų savivaldybės gyventojų interesų derinimas, viešumas ir reagavimas į gyventojų nuomonę) aiškiai kalba apie vietos gyventojų viršenybę vietos viešųjų įstaigų bei jų pareigūnų atžvilgiu. Vietos savivalda įtraukia pilietį į vietos uždavinių sprendimą, išplečia politinio dalyvavimo bazę, laiduoja pliuralizmą įvairiais lygiais, sudaro galimybę priimti vietos sąlygoms bei problemoms pritaikytus ir piliečiams palankius sprendimus. Savivaldybė yra ne tik ta vieta, kur balsuojama, vietos savivalda tai ta sritis, kurioje piliečiui sudarytos galimybės dalyvauti sprendimų priėmime. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip gyventojai gali bent iš dalies įtakoti vietos valdžios institucijų veiklą. Remiantis Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymu, savivaldybės tarybos posėdžiai yra atviri. Posėdžio pirmininkas turi teisę leisti posėdyje pasisakyti kviestiems asmenims. Kitiems posėdyje dalyvaujantiems asmenims leidžiama pasisakyti savivaldybės tarybos veiklos reglamento nustatyta tvarka. Taip pat piliečiai gali įtakoti savivaldybių sprendimus seniūno pagalba.⁶⁵

⁶⁵ A. Astrauskas „Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra“. 2003m. Vilnius, p. 9-10.

Seniūnas šaukia seniūnijai priskirtos teritorijos gyventojų sueigas ir organizuoja gyventojų susitikimus su savivaldybės ir valstybės institucijų pareigūnais. Seniūnas apibendrina gyvenamųjų vietovių bendruomenių atstovų pastabas bei pasiūlymus ir teikia juos savivaldybės institucijoms bei savivaldybės administratoriui. Gyvenamosios vietovės bendruomenė turi teisę išsirinkti savo atstovą, kuris prireikus organizuoja gyventojų apklausas ir gyventojų susitikimus su tarybos nariais, seniūnu, savivaldybės administratoriumi arba jo įgaliotu atstovu, kitais savivaldybės bei valstybės institucijų atstovais.

Vietos valdžios institucijos sudaro sąlygas gyventojams tiesiogiai dalyvauti rengiant sprendimų projektus, organizuojant apklausas, susirinkimus, sueigas, viešą peticijų nagrinėjimą, skatina kitas pilietinės iniciatyvos formas. Gyventojų dalyvavimas skatina novatoriškus visuomeninių problemų sprendimus, ypač jei į sprendimų paiešką įsitraukia asmenys, kurie domisi problema, yra į ją įsigilinę ir dėl savo kompetencijos gali svariai prisidėti ieškant tinkamų sprendimų. Gyventojų apklausos duoda kontrolei papildomų duomenų, leidžia palyginti viešųjų institucijų paslaugas ir sužinoti klientų idėjas ir pasiūlymus. Vadinasi, gyventojų idėjos gali būti naudingos.

Gyventojai ar jų atstovai turi teisę susipažinti su savivaldybės institucijų priimtais sprendimais, gauti viešus ir motyvuotus atsakymus į pareikštą nuomonę apie savivaldybės institucijų ir kitų savivaldybės viešojo administravimo subjektų bei atskirų tarnautojų darbą. Savivaldybės viešojo administravimo subjektų veikla gali būti slapta ar konfidenciali tik įstatymų nustatytais atvejais. Savivaldybės taryba ne rečiau kaip vieną kartą per metus tarybos veiklos reglamente nustatyta tvarka turi pateikti savivaldybės gyventojams viešą atlikto darbo ataskaitą. Ataskaitą savivaldybės tarybos vardu pateikia meras, o tarybos narys turi taip pat ne rečiau kaip vieną kartą per metus atsiskaityti rinkėjams savivaldybės tarybos veiklos reglamento nustatyta tvarka.⁶⁶

Taigi vietinės valdžios atstovai turi būti prieinami visiems bendruomenės gyventojams. Vadinasi, įvairius fizinius ir psichologinius barjerus, kurie gali atbaidyti vietos visuomenės narius nuo aktyvaus domėjimosi bendruomenės reikalais, turi pašalinti vietos valdžios institucijų darbuotojai. Tačiau ir patys gyventojai turi rodyti iniciatyvą (priimant sprendimus, kurie daro įtaką žmonių gyvenimui). Gyventojų noras dirbti vietos valdžios struktūrose tampriai susiję su informaciniu darbu bendruomenėje ir per ją, bet kartais gyventojų nedrąsa bei patyrimo stoka sprendžiant problemas arba jas apeinant sukelia konfliktines situacijas, kurioms reikia skirti daug dėmesio.

⁶⁶ V. Bastys „Piliečių dalyvavimo formos Marijampolės apskrities savivaldybėse“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-13]. <http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/kaimo_pletra/Bastys_Vilius.pdf>. Prieiga internetu.

Apibendrinat galime teigti, kad nuolatinis teritorinės bendruomenės ir vietos veiklos sąveikavimas bei vietos bendruomenės įtraukimas į savivaldybės administravimą padeda savivaldybei tobulinti priimamus sprendimus bei suteikia daugiau informacijos racionaliems sprendimams priimti, todėl sprendimų efektyvumas priklauso ir nuo vietos bendruomenės, taip pat sukuria abipusę naudą, tiek teritorinės bendruomenės nariams tiek vietos valdžios atstovams – savivaldybei. Tačiau tarp vietos bendruomenės narių pasireiškia pasyvumas, nenoras dalyvauti savivaldybės valdyme. Darytinos prielaidos, kad pagrindinės to priežastys: laiko stoka, manymas, kad jų dalyvavimas neturės įtakos, taip pat prastas informuotumas apie dalyvavimo galimybes ir būdus. Būtina didinti vietos bendruomenės aktyvumą, suinteresuotumą, pasitikėjimą ir pagarbą savivaldybei, norą dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose.

1.4. Teritorinės bendruomenės vaidmuo savivaldos sistemoje.

Atviros visuomenės principai reikalauja savivaldą plėsti visose bendruomenės gyvenimo srityse. Europoje mažoji savivalda susiformavo dar iki realios viduramžių miestų savivaldos atsiradimo ir netgi paskatino gilesnės savivaldos plėtrą. Taip buvo vadinamosios gildijos, kurios organizuotai gynė atskiros profesijos atstovų teises, kartu keldamos jiems ir aukštus moralinius reikalavimus. Pirklių, amatininkų, jūrininkų, teisėjų, gydytojų, kitų profesijų gildijos leisdavo savo įstatymus, rūpinosi savo gildijos broliais iki pat mirties, steigė mokyklas, bažnyčias, organizuodavo profesines šventes. Nuo XIV a. jau galima aptikti ir nemažai dabartinę bendruomenės sąvoką atitinkančių organizacijų.⁶⁷

Demokratija savivaldybėse yra būtina, tik demokratiškoje aplinkoje gali kurtis bendruomeniškos savivaldybės, kurios sukuria palankias sąlygas teritorinių bendruomenių ir savivaldybių efektyviam bendradarbiavimui. Kadangi šio darbo objektas yra bendruomeniškumo funkcionavimas savivaldybėse tai mums labai svarbu tyrimo metu išsiaiškinti kokį vaidmenį teritorinės bendruomenės turi savivaldos sistemoje.

Savivaldybė yra arčiausiai teritorinės bendruomenės narių esanti institucija. Tiek savivaldybės tiek teritorinės bendruomenės narius vienija bendras tikslas – kiek įmanoma efektyviau tenkinti vieni kitų poreikius ir spręsti įvairias kasdienes problemas. Problemos bus sprendžiamos geriausiai ir greičiausiai tik tuo atveju, jei savivaldybės administracija ir bendruomenės nariai intensyviai dirbs ir komunikuos ieškant problemų sprendimo būdų.

⁶⁷ R. Lazdynas "Savivalda: filosofija, teorija, praktika". 2005m. p. 63.

Taigi natūraliai kyla klausimas, kaip teritorinės bendruomenės nariai gali dalyvauti savivaldos sistemoje? Vietos savivaldos įstatymas konstatuoja galimybę gyventojams dalyvauti savivaldybės veikloje tvarkant viešuosius reikalus. Dalyvavimo galimybė pateikta 9-ame vietos savivaldos principu. „Savivaldybės institucijos sudaro sąlygas gyventojams tiesiogiai dalyvauti rengiant sprendimų projektus, organizuojant apklausas, susirinkimus, sueigas, viešą peticijų nagrinėjimą, skatina kitas pilietinės iniciatyvos formas. Savivaldybės institucijos diegia savivaldos principus švietimo, kultūros ir kitose įstaigose, remia visuomeninių organizacijų iniciatyvas, susijusias su viešųjų savivaldybės reikalų tvarkymu“ (Žin., 2008, Nr. 15-508). Šis principas atveria puikias galimybes aktyviems teritorinės bendruomenės nariams atsiskleisti vietos savivaldos institucijose ginant narių bendruomenės interesus, tenkinant poreikius.⁶⁸

Lietuvoje yra ganėtinai palanki situacija decentralizacijos vystymuisi, tokiu atveju yra priimami teisės aktai, kurie iš centrinių valstybės valdymo subjektų dalį funkcijų perduoda savivaldos valdymo subjektams, o pastarieji turi pasirinkimo teisę tam tikras funkcijas perduoti teritorinėms bendruomenėms. Esant tokiai situacijai teritorinių bendruomenių vaidmuo turėtų didesnes galimybes išryškėti savivaldos sistemoje, o bendradarbiavimas vyktų maksimaliai efektyviai. Kalbant apie teritorinių bendruomenių vaidmenį savivaldos sistemoje, mūsų darbo problema įgauna dar daugiau jėgos, nes nustatinėjant savivaldybės bendruomeniškumo indeksą bus prisidedama prie bendruomeniškumo funkcionavimo savivaldybėje. Taigi mums labai svarbu išsiaiškinti bendradarbiavimą tarp trijų skirtingų subjektų: teritorinės bendruomenės, savivaldybės administracijos ir politikų. Teritorinių bendruomenių vaidmuo savivaldos sistemoje gali pasireikšti įvairiomis formomis, tokiomis kaip partnerystė, koalicijos, kooperacija ir kt.⁶⁹

Analizuojant ryšį tarp savivaldybės, kitaip tariant vietos valdžios ir teritorinės bendruomenės, reikia taip pat išsiaiškinti kokias teises ir atsakomybės sritis vietinė valdžia suteikia teritorinės bendruomenės nariams. Savivaldos sistema pasižymi biurokratizmu, tuo tarpu teritorinės bendruomenės labiau linkusios būti lankstesnėmis, pasižymi įvairiomis iniciatyvomis, veiklos formų diapozonas labai platus, nuo miesto tvarkymo iki grandiozinių renginių organizavimo mieste. Savivaldybės įtraukdamos bendruomenės narius į vietos valdžią, į svarbių klausimų svarstymą sukuria aplinką, kurioje išryškėja pasitikėjimo jausmas, kuris skatina augti bendruomeniškumą. Aukštas bendruomeniškumas laikytinas tada kai savivaldybė ir teritorinė bendruomenė yra ne dvi atskiros sistemos, o viena sistema, kurios pagrindas skatinti vietos iniciatyvą. Bendradarbiaudamos tarpusavyje jos gali papildyti viena kitą,

⁶⁸ A. Milaševičienė. „Bendruomenių centrų veiklos įtaka savivaldybės administravimo efektyvumui/Molėtų rajono savivaldybės atvejis“. Magistro darbas. 2009m. p. 15.

⁶⁹ S. Nefas. „Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose“. Daktaro disertacija. 2007m. p. 97-98.

bendruomenės savivaldybėms suteiks žmogiškuosius išteklius, pagalbą rengiant visuomeninius įvykius, tuo tarpu savivaldybės pagalba gali pasireikšti bendruomeninių organizacijų didesniu palaikymu, įvairių formų paskatinimu, kartais ir finansiniu. Pagrindinės teritorinės bendruomenės funkcijos savivaldos sistemoje yra paslaugų teikimas mažesnėmis administravimo sąnaudomis, viešųjų paslaugų teikimas, visuomeninių renginių organizavimas, miesto vardo pristatymas įvairuose renginiuose, pagalba formuojant miesto įvaizdį, būti tarpininkais tarp vietos valdžios ir piliečių, pagalba sprendžiant įvairias problemas, priimant sprendimus. Remiantis Vietos savivaldos įstatyme (2008) išvardintomis savivaldybės funkcijomis, galime pasvarstyti prie, kurių funkcijų vykdymo gali prisidėti ir teritorinės bendruomenės nariai. Bendruomenės nariai gali dalyvauti svarstant biudžeto projektą ir tokiu būdu maksimaliai patenkinti bendruomenės narių poreikius dėl tam tikrų sričių finansavimo, taip pat teritorinės bendruomenės nariai galėtų būti kaip interesų, pasiūlymų reiškėjai, kadangi dalyvaujant savivaldos veikloje bendruomenės turės didesnes galimybes užtikrinti skaidrumą kontroliuojant paslaugų kokybę. Greta išvardintų funkcijų teritorinės bendruomenės nariai gali dalyvauti ir vykdant savivaldybės savarankiškas funkcijas, tokias kaip sveikatos programos, gyventojų užimtumas, nusikaltimų prevencijos programos, socialinės raidos planavimas, perduodami piliečių nuomonę valdžios atstovams ir kt.⁷⁰ Tarp savivaldybės ir teritorinės bendruomenės darnus bendradarbiavimas vyks tik tada, kai savivaldybė ir bendruomenė supras jog pasitikėjimas yra svarbus faktorius ir tik padėdamos plėsti viena kitai veiklos sritis, galės sukurti bendruomenišką savivaldybę.⁷¹

Daug kalbant apie teritorinės bendruomenės vaidmenį, sampratą, sąveiką su savivaldos sistema galime daryti išvadą, jog tinkamiausias vaidmuo teritorinėms bendruomenėms savivaldoje yra būti partneriais su savivaldybėmis, kurti įvairias iniciatyvas, skatinti abipusę naudą, veiklą, paramą. Būdami partneriais teritorinė bendruomenė ir savivaldybė turės galimybę kartu priimti dalį sprendimų, aptarti gautus rezultatus, priimtus sprendimus. Taip pat apibendrinant galime teigti, jog teritorinės bendruomenės nariai turi palankias sąlygas dalyvauti savivaldos sistemoje, tik žinoma patys bendruomenės nariai turi būti suinteresuoti dalyvauti valdžios veikloje ir atitinkamai turėti būtinas žinias ir sugebėjimus.

⁷⁰ A. Milaševičienė. „Bendruomenių centrų veiklos įtaka savivaldybės administravimo efektyvumui/Molėtų rajono savivaldybės atvejis“. Magistro darbas. 2009m. p.23-26.

⁷¹ S. Nefas. „Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose“. Daktaro disertacija. 2007m. p. 95.

3. DARBO METODOLOGIJA IR EMPIRINIO TYRIMO ATLIKTO BIRŽŲ IR UKMERGĖS RAJONŲ SAVIVALDYBĖSE ANALIZĖ

3.1. Darbo metodai

1. Mokslinės literatūros, tyrimų ir dokumentų analizė.

Siekiant įgyvendinti bakalauro baigiamajame darbe išsikeltus uždavinius buvo analizuojami užsienio ir Lietuvos autorių darbai. Pirmoje darbo dalyje buvo analizuojama pasirinkta mokslinė literatūra apie bendruomenes, teritorines bendruomenes, jos narius bei požymius, antroje dalyje buvo gilinama į bendruomeniškumą, jo įtaką savivaldybių veiklai, savivaldybių bendruomeniškumo indeksą. Mokslinių šaltinių analizė padėjo atskleisti temos aktualumą, ištirtumą, bei padėjo surinkti ir apibendrinti reikiamą medžiagą tyrimui atlikti.

2. Empirinis tyrimas.

Tyrimo tikslas – pamatuoti Biržų ir Ukmergės savivaldybių bendruomeniškumo lygius naudojant bendruomeniškumo indeksą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apklausti Biržų ir Ukmergės savivaldybių tinkamiausius darbuotojus – ekspertus.
2. Gautus atsakymų duomenis išanalizuoti ir nustatyti savivaldybių bendruomeniškumo lygius naudojant bendruomeniškumo indeksą.
3. Palyginti Biržų ir Ukmergės savivaldybių bendruomeniškumo lygius.

Tyrimo objektas: bendruomeniškumo funkcionavimas savivaldybėse.

Tyrimo dalykas: savivaldybių bendruomeniškumo nustatymas naudojant bendruomeniškumo indeksą.

Metodai: empirinis tyrimas, anketavimas, interviu.

Empirinis tyrimas, atliekamas taikant ekspertinio vertinimo metodus, apklausiant Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybių darbuotojus, (destytojo nurodyta krivule(meras vicemeras.....).) Atliekant kokybinį tyrimą respondentais pasirinksiame asmenis, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią, bei pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą.

Tyrimo metu bus naudojamos anketos. Anketų klausimai bus parenkami siekiant įvertinti bendruomeniškumą savivaldybėse, taigi kiekvienas atsakymas į konkretų klausimą bus vertinamas tam tikru vertinimo matu. Remiantis sudarytu klausimynu atliksime anketinį ir kokybinį (interviu) tyrimus. Anketavimas yra viena iš populiariausių sociologinio tyrimo metodų. Tyrimo metu naudosime oficialias anketas, respondentai turės pateikti asmeninius duomenis. Pagal atsakymų formas anketos bus uždaros,

bus pateikti konkretūs klausimai ir galimi atsakymai į juos. Pasirinkome uždarus klausimus, kadangi tokiu būdu susidaro palankesnės sąlygos gautus duomenis klasifikuoti, lyginti, geriau išsiaiškinti atsakymų turinį.⁷²

Pasirinksime neformalizuotą bei kryptingą interviu tipą. Neformalizuoto interviu tipo privalumas beveik visiškai tyρέjo laisvė, anketavimo metu galėsime spontaniškai užduoti papildomus klausimus, bei atsakyti į iškilusius klausimus respondentui, interpretuoti atsižvelgiant į situaciją ir išsikeltą tikslą. Kadangi atliekant anketavimą gali iškilti papildomų klausimų, reikalingų išsamiam informacijos gavimui ir sisteminimui, pasitelksime kokybinių duomenų rinkimo metodą, interviu. Šis metodas padės sužinoti respondentų nuomones tiriamu klausimu, kurias turės galimybę išsakyti savais žodžiais. Šis metodas padės suvokti informantų požiūrius, nuomones, įsitikinimus. Lygiagrečiai pasirinkome ir kryptingąjį interviu tipą, kadangi bus iš anksto numatyti klausimai, kuriuos aptarsime anketavimo – interviu metu, tačiau neprisirišime prie klausimų tvarkos. Privalumas – gausime išsamesnių susistemintų duomenų. Nepaisant to, kad turėsime šiek tiek laisvės bendraujant su respondentais, tačiau nenukrypsime nuo pagrindinės tyrimo temos. (B. Bitinas, L. Rupšienė, V. Židžiūnaitė 2008 m. p. 152-155).

Tyrimo planas.

Tyrimas „**Savivaldybių bendruomeniškumo lygio matavimas**“ bus atliekamas 2012 m. Kovo patikslinsime dienomis, parengta anketa - ekspertams. Tyrimas bus atliekamas Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybėse. Šie rajonai buvo pasirinkti atsižvelgiant į skirtingą jų lokalizaciją, dėl prielaidos, jog skirtingose savivaldybėse bendruomeniškumo lygis yra skirtingas ir dėl ganėtinai nedidelio gyventojų skaičiaus skirtumo šiose savivaldybėse. Tyrimo kontekste svarbiausia informacija bus gaunama iš Biržų ir Ukmergės savivaldybių atstovų. Tyrime dalyvaus po 5 ekspertus (krivule (meras, vicemerai, administracijos direktorius, direktoriaus pavaduotojas ir kt.)) iš kiekvienos savivaldybės. Tyrimas bus vykdomas interviu bei anketavimo būdais. Tyrimo atlikėjos bus bakalaurinio darbo autorės Valda Stapulionytė ir Samanta Maldaikytė, kurios remdamosis tyrimo planu, instrukcija ir tikslu pateiks anketas respondentams – ekspertams. Bus atliktas interviu su Biržų ir Ukmergės rajonų savivaldybių administracijos atstovais. Tyrimo metu bus naudojama S. Nefo parengtu klausimynu, kurio pagalba bus nustatyti bendruomeniškumo lygiai Biržų ir Ukmergės savivaldybėse. Klausimynas atitinka teorinėje darbo dalyje analizuotą moksliną literatūrą. Klausimyną sudaro 9 klausimai (patikslinsime), kurie skirti išsiaiškinti kaip dažnai svarstomi klausimai susiję su bendruomeniškumu, ar savivaldybėse yra atsakingos struktūros bendruomeniškumui formuoti, kiek yra skiriama lėšų bendruomeniškoms iniciatyvoms, kaip

⁷² R. Tidikio „Socialinių mokslų tyrimo metodologija“ 2003 m. p. 475-476.

dažnai yra organizuojami bendruomeniški renginiai ir žinoma galiausiai bus įvertintas bendruomeniškumas savivaldybėse. Interviu metu taip pat bus siekiama išsiaiškinti savivaldybių administracijos atstovų pozicijas dėl bendradarbiavimo su teritorinės bendruomenės nariais, ar yra atsižvelgiama į bendruomenės narių siūlymus, pageidavimus, išsakytą nuomonę. Klausimynai tiek Biržų, tiek Ukmergės savivaldybių administracijų atstovams yra vienodi, tokiu būdu siekiama išsiaiškinti, kaip dvi skirtingos savivaldybės, esančios skirtingose Lietuvos rajonuose suvokia ir vertina tuos pačius dalykus, kaip vertina savivaldybių ir teritorinių bendruomenių narių tarpusavio sąveiką.

Tyrimo procedūros.

1. Mokslinės literatūros analizė;
2. Respondentų parinkimas;
3. Klausimyno pritaikymas;
4. Interviu vykdymas;
5. Anketavimo vykdymas;
6. Duomenų interpretavimas ir apibendrinimas.

Imties sudarymas.

Pagal statistinius duomenis Ukmergės rajono savivaldybėje yra 45868 gyventojai, Biržų rajono savivaldybėje yra 33011 gyventojai. Buvo kreiptasi į Biržų ir Ukmergės savivaldybių administracijos darbuotojus dėl sutikimo dalyvauti tyrime, savivaldybių darbuotojai geranoriškai sutiko. Naudosime du tyrimo imties sudarymo būdas:

- kriterinė atranka – imties vienetams atrinkti pagal tam tikrą nustatytą kriterijų, šiuo atveju atrinkti respondentai – ekspertai. Šis būdas veiksmingas, nes padeda surinkti kokybiškų duomenų.
- politiškai svarbių atvejų atranka – ji taikoma, nes tyrimu siekiame į tiriamąjį objektą (bendruomeniškumo funkcionavimas savivaldybėse) atkreipti dėmesį. (B. Bitinas, L. Rupšienė, V. Židžiūnaitė 2008 m. p. 103-104).

Tyrimo dalyvaus 2 tyrimo vienetai – Biržų ir Ukmergės savivaldybės, tyrimo generalinė aibė 5-7 tyrimo vienetai (respondentai – ekspertai). Tyrimui atlikti naudosimės neatsitiktinės imties sudarymo būdą, kadangi iš anksto žinosime apie kiekvienos generalinės aibės vieneto įtraukimo į tyrimo imtį tikimybę. Tyrimo metu gauta informacija bus apdorojama remiantis aprašymo, lyginimo ir apibendrinimo metodais.

Tyrimo metu bus stengiamasi sudaryti kiek įmanoma draugiškesnę ir jaukesnę atmosferą, kad respondentai atsakytų į visus klausimus kuo tiksliau ir geranoriškiau, kad būtų palanki aplinka gauti patikimiausią ir pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą.

Atlikus tyrimą ir susisteminus visus gautus duomenis, gauti rezultatai su bendruomeniškumo įvertinimais bus pateikti Biržų ir Ukmergės savivaldybių administracijai.